

**Iwan Nowik**

DOI: 10.15290/bb.2018.10.27

*Narodowa Akademia Nauk Białorusi  
Mińsk*

<https://orcid.org/0000-0002-9503-7206>

## Філасофія «крытычнага аптымізму» Уладзіміра Самойлы

*Wenn das gute oder böse Wollen die Welt ändert, so kann es nur die Grenzen der Welt ändern, nicht die Tatsachen; nicht das, was durch die Sprache ausgedrückt werden kann. Kurz, die Welt muss dann dadurch überhaupt eine andere werden. Sie muss sozusagen als Ganzes abnehmen oder zunehmen. Die Welt des Glücklichen ist eine andere als die des Unglücklichen.*

*(Калі добрая ці благая воля іначыць свет, то яна можа іначыць толькі межы свету, а не факты, не тое, што можа быць выказана пры дапамозе мовы. Карацей, пры гэтым свет мусіць стаць цалкам іншым. Ён мусіць, так бы мовіць, змяншацца або павелічвацца як цэлае. Свет шчаснага іншы, чым свет няшчаснага.)*

Ludwig Wittgenstein, Tractatus Logico-Philosophicus, 6.43

### Уводзіны

Па рахунку міжваеннай Заходняй Беларусі, якая і дагэтуль застаецца шмат у чым terra incognita беларусістыкі (асабліва інтэлектуальнай гісторыі), надрукаванага пра Уладзіміра Самойлу (Суліму) не так ужо і мала: каля двух тузінаў артыкулаў, прысвечаных уласна яму<sup>1</sup>, разам са зборнікам ягоных твораў пад назваю “Выбра-

---

<sup>1</sup> Асобна адзначым два ґрунтоўных даследаванні, выкананыя па пераважнай большасці ягоных тэкстаў і спрабуючых ахапіць усю тэматычную разнастайнасць ягонай творчасці: A. Bergman, *Włodzimierz Samojło-Sulima wobec kwestii białoruskiej w Polsce międzywojennej*, “Przegląd Historyczny” 74 (1983), nr 4, s. 653–676 і Ул. Конан, *Прарок у сваёй Айчыне Ул. Самойла, 1878–1941*, [у:] У. І. Самойла, *Выбранае*, Мінск 2017, (Бібліятэка Бацькаўшчыны. Спадчына: аглядзіны; кн. 34), с. 8–36.

нае”<sup>2</sup>, шматлікія сітуацыйныя згадкі і цытаты з ягонага твору “Гэтым пераможаш!”, рассыпаныя па айчынных філасофскіх тэкстах. Але гэтага ж – недаравальна, скандальна мала, калі ўзяць пад увагу маштаб і значнасць для Беларусі фігуры Самойлы. Варта толькі прывесці некалькі фактаў ягонай біяграфіі, каб гэта недаравальная нястача стала відавочнай:

1) Ул. Самойла – настаўнік і сябра Янкі Купалы. Ён быў рэпетытарам Купалы, яму – “майму настаўніку” – беларускі пясняр прысвячаў свае вершы. Самойла сярод першых, хто меў магчымасць пачуць беларускія вершы Купалы, і менавіта ён радзіў, настойваў іх надрукаваць. Ён жа ўласна і дапамог надрукаваць першы беларускі верш Купалы “Мужык”, пасля – амаль не стаў выдаўцом яго першага паэтычнага зборніка “Жалейка”. Самойла апекаваўся Купалам і заўжды ўважліва сачыў за ягонымі творчымі поспехамі і жыццёвым шляхам. Самойла быў першым рэцэнзентам “Жалейкі” і напярочыў далейшы творчы ўзлёт Купалы. Ён першым разгледзеў у Купале “беларускага Шаўчэнку”, галоўнага паэта ўсёй Беларусі<sup>3</sup>.

2) Самойла – плённы літаратурны крытык, адораны бездакорным густам, і мастацкай празорлівасцю. Ён не толькі змог расчуць ужо ў першых гуках Купалаўскай “Жалейкі” ледзьве не ўвесь далейшы творчы лёс паэта, але быў адным з чатырох каментатараў, якіх Аляксандр Блок уласнаруч вылучыў сярод сваіх крытыкаў як вартых увагі (такім чынам Самойла трапіў у “паважную” кампанію В. Брусава, Вячаслава Іванова, Дз. Філасафава)<sup>4</sup>. Яшчэ прыклад: Самойла бярэцца зрабіць агляд Ковенскага “Крывіча”, і сярод матэрыялаў часопісу асобна адзначае для сябе і чытача аповесць В. Вальтара “Аднабочнікі” (надрукаваную пад псеўданімам Янка Палын), па падставе адной толькі аповесці Самойла піша: *Нарыс аўтара – з жыцця інтэлігентнай моладзі – стаіць не толькі на вышыні запраўднай інтэлігентнасці даследчыка-псіхолога, але і на вышыні сучаснай апавядальнай тэхнікі, так што можа быць пастаўлены нароўні з падобнымі творами любой з еўрапейскіх літаратур (...)* І ў гэтым – залог яго далейшага

<sup>2</sup> У. І. Самойла, *Выбранае*, Мінск 2017, 286 с., (Бібліятэка Бацькаўшчыны. Спадчына: аглядзіны; кн. 34).

<sup>3</sup> У. І. Самойла, *Выбранае...*, с. 39–48.

<sup>4</sup> Вось уласныя словы А. Блока: *Мне даводзілася чытаць пра сябе і заметкі, і цэлыя артыкулы, але амаль ніколі на іх не спынялася мая ўвага. За нешматлікімі выключэннямі (Брусава, Вяч. Іванова, Дз. У. Філасафава, У. І. Самойлы) яны мяне нічаму не навучылі* (М. А. Файнберг, *Пісьма к Блоку В. І. Самойла*, [у:] Літаратурное наследство, Москва 1993, т. 92, кн. 5, с. 577).

*развіцця – на карысць роднай літаратуры і маладога грамадзянства*<sup>5</sup>

Гэтую пахвалу маладому пражайку на той час ніхто не заўважыў. А дарма: у 90-ых гг. мінулага стагоддзя чытачы і аматары беларускай літаратуры былі бадай што шакаваны знойдзенымі і нарэшце надрукаванымі “Роджанымі пад Сатурнам” – надзвычай глыбокім філасофска-псіхалагічным раманам аўтарства таго самага В. Вальтара, раманам, сапраўды, напісаным на агульнаеўрапейскім узроўні. Адным словам: эстэтычныя і літаратуразнаўчыя меркаванні Самойлы амаль заўжды цялялі ў мэту, і варты самай пільнай увагі.

3) У перыяд 1923–1926 гг. Самойла адзін з галоўных newsmaker’аў<sup>6</sup> Заходняй Беларусі: амаль ніводны нумар галоўных на той час беларускамоўных газет Віленшчыны не абыходзіцца без артыкулу за аўтарствам Самойлы<sup>7</sup>. Жанравы спектр і тэматычны абсяг гэтых публікацый надзвычай шырокі: землятрус у Японіі<sup>8</sup>, выбары ў Англіійскі парламент<sup>9</sup>, аналіз пасляверсальскага палітычнага ўладкавання Еўропы<sup>10</sup>, сусветная і польская эканоміка<sup>11</sup>, выбары ў польскі Сойм<sup>12</sup> і, вядома, – крытыка польскай палітыкі ў адносінах да беларускай меншасці, агляды беларускай прэсы і твораў беларускіх літаратараў<sup>13</sup>,

<sup>5</sup> Суліма, *Голас Беларусі*, “Крывіч”, 22 лютага 1924 г., № 3, с. 4.

<sup>6</sup> Не ў сэнсе асобы, якая робіць навіны сваімі ўласнымі ўчынкамі, але таго, хто піша навіны.

<sup>7</sup> Перад гэтым жа на кароткі момант 1921–1922 гг. такое ж значэнне ён граў і для рускамоўнай публіцыстыкі Вільні.

<sup>8</sup> Суліма, *Шляхам катастрофаў (Сусветнае значэнне японскае катастрофы)*, “Вольны сыяг”, Пятніца, 5-га кастрычніка, 1923, № 16, с. 2.

<sup>9</sup> С., *Вынікі выбараў у Англіі*, “Змаганьне”, 12-га снежня, 1923, № 17, с. 1–2; С., *Новыя выбары ў Англіі*, “Змаганьне”, 5-га снежня, 1923, № 14, с. 2.

<sup>10</sup> С., *Пяты год “Вэрсальскай Эўропы”*, “Змаганьне”, 1-га студзеня 1924, № 1, с. 3–4.

<sup>11</sup> С., *Ці разумеюць*, “Вольны сыяг”, пятніца, 7-га верасня 1923, № 6, с. 1–2; С., *М-г Інг паехаў дамоў*, “Змаганьне”, 28-га лістапада, 1923, № 11, с. 2. С., *Радавы “чырвонец” і польскі “złoty”*, Вольны Сыяг, Пятніца, 5-га кастрычніка, 1923, № 16, с. 2.

<sup>12</sup> Суліма, *Беларускі клюб у Польскім Сойме*, “Новае Жыццё”, 22-га красавіка 1923, № 7, с. 3; 27-га красавіка, 1923, № 8, с. 2–3; 1-га траўня, 1923, № 9, с. 2–3; 6-га траўня, 1923, № 10, с. 1–2; Суліма, *Што такое “Wyzwolenie” з беларускага пункту гледжання?*, “Наша будучыня”, субота 20-га студня 1923, № 3, с. 1; субота 27-га студня 1923, № 4, с. 2–3; субота 3-га лютага 1923, № 5, с. 2; серада, 14-га лютага 1923, № 6, с. 3–5; “Новае жыццё”, 10-га сакавіка 1923, № 2, с. 4–5; 24-га сакавіка 1923, № 4 с. 2–3.

<sup>13</sup> Суліма, *З “Гаспадарства кветак васілька і пралескі” на заваяванне места*, “Змаганьне”, 28-га кастрычніка 1923, № 1, с. 2–3; “Змаганьне”, 1-га лістапада 1923, № 2, с. 2–3; Суліма, *“Cor ardens” (К. Сваяк. “Мая ліра”. Вільня. 1924 г.)*, “Сын беларуса”, пятніца, 15-га жніўня 1924, № 27, с. 2–3; 17-га жніўня 1924, № 28, с. 2–3; 20-га жніўня 1924, № 29, с. 2–3; 22-га жніўня 1924, № 30, с. 2–3; 24 жніўня 1924, № 31, с. 2.

драматургаў<sup>14</sup>. Па тэкстах добра бачна, што Саймола ставіць за мэту як сваіх артыкулаў, так і беларускай публіцыстыкі ў цэлым, не толькі падтрыманне і ўмацаванне беларускага руху, развіццё беларускай культуры і “раздзыхванне” полымя беларускага патрыятызму, але і шырэйшыя асветніцкія задачы. Ён хацеў надаць чытачу беларускай газеты шырыню далягляду, прывіць яму пачуццё гістарычнага моманту, самастойны погляд на сусветныя падзеі, дапамагчы яму разблытацца ў хітраспляценнях парламенцкай палітыкі і фінансавых механізмаў.

4) Нават сёння аўтэнтчных, беларускамоўных філосафаў, пакліканых да філасофіі самой Беларусі – для якіх Беларусь стала асноўным, першасным імпульсам іх філасофскага мыслення, як і яго галоўным, пераважным аб’ектам, – нагэтулькі вобмаль, што “раскідвацца” імі аніяк не выпадае. А Самойла акурат і быў такім філосафам, і адным – поруч з Канчэўскім-Абдзіраловічам, – з самых першых.

Далёка не поўны спіс дадатных вартасцяў Ул. Самойлы: сябра і настаўнік Янкі Купалы, адораны літаратурны крытык, плённы публіцыст, аўтэнтчны беларускі філосаф. Уласна апошняму пункту і прысвечаны наш тэкст, якім мы, у меру сваіх сіл, спрабуем адначасова і кампенсаваць азначаную скандальную нястачу даследаванняў творчасці Самойлы.

Тэмай нашага артыкула, такім чынам, будзе Самойла-філосаф. Адзіна правільны шлях ушанаваць таго ці іншага філосафа – у гэтым глыбока перакананы аўтар гэтых радкоў, – гэта паставіцца да прэдыхката “філосаф” з максімальнай сур’ёзнасцю. Ніякія літасць ці паблагжкі з возіркамі на “наш, беларускі, да таго ж першы” сапраўднаму мысляру не патрэбны. Таму мы ставілі задачай нашага артыкула максімальна строга аднесціся да філасофіі Самойлы. Добрых слоў на ягоны конт сказана не мала, кампліментарныя прамовы “першынцу” беларускага мыслення прагучалі – наспеў час паслядоўна і спакойна разблытацца: ці быў Самойла сапраўды філосафам, а калі быў – то якім: у чым галоўная іста ягонай філасофіі, апошнія слова яго мыслення. Пры тым, што на пастаўленае пытанне: ці быў Самойла сапраўдным філосафам, мы, у першым раздзеле нашага артыкула, адказваем станоўча, няўхільна паўстае наступная праблема: як тады патлумачыць відавочную канцэптуальную «неахайнасць» ягонага асноўнага філасофскага твору – эсэ “Гэтым пераможаш!”, і, шырэі, – што замінала бела-

<sup>14</sup> Самойла, У. І. *Выбранае...*, 53–56; *Ars, Страхі жыцця – драма ў 3 акт. Ф. Аляхновіча*, Змаганьне, 4-га студзеня 1924, № 2 (23), с. 4.

рускаму мысляру развінуць ягоныя погляды ў паслядоўным, “акадэмічным” духу? Гэта – тэма другой часткі нашага артыкула. Нарэшце, у трэцяй, апошняй частцы мы паказваем, як светалоглядныя і метафізічныя перакананні Самойлы і ўласцівы яму стыль і тып філасофскага маўлення, праяўляюць свае эўрыстыкі і хібы на канкрэтнай, эмпірычнай праблеме. У якасці апошняй мы абралі “дылему Абдзіраловіча” – галоўнае пытанне як міжваеннай Заходне-Беларускай інтэлектуальнай гісторыі, так, мы перакананы, і творчасці самога Самойлы: Захад ці Усход? Дзе Беларусі шукаць свайго месца і свайго паклікання: на Захадзе, ці на Усходзе, альбо, магчыма, яе шлях, накіраваны самой гісторыяй і істай яе культуры, пралягае акурат па мяжы культурных і цывілізацыйных уплываў?

## 1. Філасофія Уладзіміра Самойлы: пастаноўка праблемы

Філасоф – гэта той, хто (прынамсі на словах, дзеля прыліку) дае зарок адказнасці за змест свайго мыслення. Ён мусіць адказваць за знойдзеныя ці вынайзеныя ім прынцыпы сукупнасцю ўсяго сказанага і сваімі ўчынкамі. Пазнакаю філасофскага мыслення ёсць яго адметная сістэматычнасць. Размова не пра простую лагічную сістэмнасць, а пра паслядоўнасць у экзістэнцыяльным сэнсе. Філасоф можа мяняць свае думкі, перарабляць іх, адмаўляцца ад іх, але ён не можа здрадзіць ім – за сказанае раней ён усё яшчэ адказвае і сёння. “Чаму ты змяніў свае погляды? У імя якога ўдасканалення ты адмовіўся ад ранейшай думкі?” – вось твая пытанні, на якія філасоф заўжды можа і мусіць адказаць. Філасоф павінен быць у стане даць справаздачу – як ён прыйшоў да той ці іншай думкі, і не лякацца рабіць з яе самыя скрайнія высновы, у тым ліку і ў сваёй чыннасці. Супярэчнасць паміж словамі, іх непаслядоўнасць, неадпаведнасць “слова і справы” ёсць адметнай заганай філасофа. “Чужая душа – цёмны лес” – мы не ведаем, ці сапраўды той ці іншы філасоф заўжды прытрымліваўся ў сваіх думках (у сваім ментальным свеце) выказаных, маніфэставаных перакананняў, але ж за непаслядоўнасць у сваіх словах філасоф можа і мусіць быць спытаны. Тое ж самае, але з унутранага, асабістага пункту гледжання, гучыць як экзістэнцыяльны праект ці выклік: абраўшы сцяжыны філасофскага мыслення, мусім ісці за думкай і сваімі перакананнямі да канца, не зважаючы на кошты і жыццёвыя разрахункі.

Працягваючы Гайдегераўскую рэфлексію над словамі Наваліса *Філасофія гэта туга па дому, цяга паўсюль быць дома* (Die Philosophie

ist eigentlich Heimweh, ein Trieb, überall zu Hause zu sein), з якіх сам Гайдэгер, як вядома, зрабіў выснову: *Філасофія можа быць толькі ў тым выпадку, калі мы, тыя, хто філасофствуе, паўсюль не дома* (Kann Philosophie nur sein, wenn wir, die philosophieren, überall nicht zu Hause sind)<sup>15</sup>, можам сказаць: постаці філосафа ўласціва пэўная неадольная і зыходная неўладкаванасць у свеце, у ім ёсць каліва ад пагарджанага беларускімі выслоўямі “пустадомка”. Сапраўды, заўжды і паўсюль праставаць за сваімі перакананнямі – не самая прагматычная пазіцыя. Ісці ўтропы за логікай сваіх ісцін значыць збочваць з дарогі гаспадарчага разліку і жыццёвага поспеху, збівацца з бітых шляхоў сучаснасці. Філосаф няўчасны і заўчасны ў сваіх словах, бо жыве па асобнаму “гадзінніку” развагі. Для вытокаў філасофскага мыслення знаходзіцца напаўміфічная постаць Фалеса, які, паводле вядомага анекдоту, аднойчы, загледзеўшыся ў зорнае неба, трапіў у яму, і колькі яшчэ раз філасофія трапляла ў розныя ліхтугі, ідучы на святло ісціны! Постаці філосафа ўласцівы няўлоўны, але непазбыўны трагізм.

Гэтыя нашы разважанні не прэтэндуюць на асаблівую арыгінальнасць, і тым больш, не пакліканы паставіць канчатковую кропку ў спрэчках, чым ёсць філасофія і хто такі філосаф. Яны павінны толькі падкрэсліць некаторыя моманты, змоўчаныя, прамінулыя ў сухіх, схаластычных вызначэннях з падручнікаў. Апроч адметнага слоўніка і проблемнага поля, ёсць некаторыя вонкавыя прыкметы, якія вылучаюць філосафа ў грамадстве.

Гэтыя разважанні папярэднічаюць нашаму змястоўнаму разгляду творчага даробку Самойлы, бо аkurat па гэтых прыкметах Самойла і быў філосафам. Здавалася б, тут няма ніякай праблемы і пытанне не вартае таго, каб у двух вялікіх абзацах “ламаць крэслы”, вынаходзячы новыя, поруч з безліччу існых, вызначэнні філасофіі – у любым даведніку ля імя Уладзіміра Самойлы будзе абавязкова стаяць пазнака “філосаф”. Але... Ці быў Самойла філосафам, і калі быў, то якім, не пустое пытанне. Па-першае, пераважную большасць ягонай спадчыны складае публіцыстыка, а да ўласна філасофскіх тэкстаў можна бяспрэчна аднесці толькі адзін, хоць і самы вядомы – эсэ “Гэтым пераможаш!”. Па-другое, нават названае эсэ “па гамбургскім” гісторыка-філасофскім рахунку пакідае шмат пытанняў. Нягледзячы на шматлікія згадкі Фіхтэ і іншых філосафаў, нягледзячы на частае выкары-

<sup>15</sup> Martin Heidegger, *Die Grundbegriffe der Metaphysik Welt – Endlichkeit – Einsamkeit* (Wintersemester 1929/30), [in:] Hrsg. von Friedrich-Wilhelm von Herrmann 3. Auflage 2004 (6.–9. Tausend), s. 7–8.

станне назоўніка «філасофія» і ягоных дэрыватаў, перад намі неахайны, «непрычасаны», унутрана супярэчлівы, метафарычны тэкст, які далёка адстаіць ад строгіх крытэрыяў уласна філасофскай працы. Публіцыстыка з элементамі філасофствавання – такім, здаецца, мусіць быць канчатковы вырак. Але... Мы бярэмся сцвярджаць, што Самойла быў філосафам, і не толькі падчас напісання “Гэтым пераможаш!”. На карысць яго філасофскага паклікання сведчыць уся ягоная спадчына: сціслыя газетныя нататкі не менш, чым само слыннае эсэ. Ён быў філосафам у тым агульным сэнсе, які мы паспрабавалі акрэсліць напачатку артыкула. Ува ўсіх шматмоўных публікацыях за трыццаць год, за ўсімі маскамі розных псеўданімаў беспамылкова пазнаецца адзіны “твар” Ул. Самойлы, заўжды адданага сваім перакананням, паўсюль прастуючага за сваімі ідэямі.

Самойла пакінуў па сабе немалы корпус тэкстаў. Пісаў шмат і плённа. Апроч уласна беларускамоўнай прэсы – розных па сваіх палітычных і ідэалагічных падвалінах газет, часопісаў і зборнікаў, друкаваўся па-руску (альманах “Туманы”, газеты “Минский курьер”, “Виленская речь”, “Виленские новости”, “Виленское слово”, “Виленская мысль”), па-польску (“Przegląd Wileński” і “Kurier Wileński”), нават, па-нямецку (“Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven”). Пісаў пад шматлікімі псеўданімамі і крыптанімамі: Владак з Казіміроўкі; Наглядчык; Сірыус; Суліма; Sulima; М. Чэмер; Ул. Чэмер; Н.; С.; В.С.; Вл.С.; Ул.С.; В.С.-а; Ч-мр.; S; S-ик; Ars; Gudas; Privatissimus; Mińczuk; Stary Mińczuk; Roxolanus; Civis; Alter Ego<sup>16</sup>. Прычым, як сцвярджае даследчыца яго творчасці, за такой множнасцю імёнаў, за гэтай праліферацыяй масак стаяла разуменне: удзел у беларускім палітычным і культурным руху не прыйдзеца даспадобы, не будзе падтрыманы яго рускамоўнымі сябрамі, гэтак жа сама, як можа выклікаць праблемы з боку польскай адміністрацыі<sup>17</sup>. І ўсё ж, праз усе гады, мовы і ідэалагічныя кантэксты іх публікацыі тэксты Самойлы лучыць адзіная танальнасць, яны пазнаюцца як варыяцыя адно-адзінае тэмы, якую ён штораду падхоплівае пры шматлікіх нагодах. Уласна нагоды: абурэнне чарговай несправядлівасцю польскай палітыкі ў стасунку да беларускай меншасці, рэцэнзія на твор беларускага аўтара, агляд апошніх падзей беларускага школьніцтва ці жыцця міжваеннай Віленшчыны – гэта толькі чарговая падстава вярнуцца да ўлюблёнай тэмы,

<sup>16</sup> Ул. Конан, *Прарок...*, с. 9; A. Bergman, *Włodzimierz Samojło-Sulima...*, s. 659.

<sup>17</sup> Ibid., s. 659.

толькі чарговая мадуляцыя, мадальнасць “таго ж самага” ў вачах Самойлы. Гэтай адзінай тэмай, да якой ён увесць час вяртаўся, акурат і была сущельнасць, адзінканасць і адзінства чалавечага жыцця і жыцця народаў, але сущельнасць, адзінканасць і адзінства не дадзеныя, не наяўныя, а зададзеныя і даручаныя чалавеку і нацыі, якіх трэба і варта шукаць, здабываць штораз нанова і да скону. Асабістае “я”, як і “мы” нацыянальнай ідэнтычнасці, не належаць да кола існага, наяўнага – гэта дынамічная (“ліючаяся” словамі Абдзіраловіча) форма, якая характарызуе хутчэй імкненне, чым фактычнасць.

Рэчаіснасць як такая – гэта чыстая множнасць, ніколі няспыннае зыначванне, самаісны паток, пра які можа сказаць толькі тое, што ён штохвілю іншы<sup>18</sup>. Але акурат таму, што рэчаіснасць ўвесь час змяняецца, яна ў строгім сэнсе слова і не існуе, а па праўдзе існым трэба прызнаць толькі тэндэнцыі, памкненні, скіраваныя да ці супроць Ісціны, Добра, Прыгажосці. Акурат такім памкненнем і ёсць чалавечае жыццё і нацыянальная культура – іх разуменне і аналіз патрабуюць своеасаблівага інтэгральнага вылічэння. Асноўнае пытанне тут – павялічваецца або марнее жыццёвы абсяг чалавека/культуры як такога памкнення да асабістых ідэалаў?

Гэта – у двух словах асноўная “метафізіка” Ул. Самойлы, якой ён прытрымліваўся цягам усёй сваёй творчасці.

Гэта “персаналісцкая” метафізіка. Персаналісцкая, бо ў апошнім падрахунку існае складаецца з асобаў – толькі асоба існуе ў найбольш строгім сэнсе гэтага слова і мае “анталагічнае права” на існаванне. Але пад асобай тут трэба разумець не наяўнасць, а праект, крочанне ў будучыню і насустрач будучыні, працэс збірання сябе з расцярушанасці сучаснасці<sup>19</sup>.

Бо ж у акрэсленым светаразуменні існуюць толькі асобы, менавіта як асобы змушаны Самойла разумець дзяржаву, культуру, нацыю і таму падобныя надасабовыя сацыяльныя, гістарычныя і культурныя

<sup>18</sup> *Ува ўсёй прыродзе няма нічога раз назаўсёды дадзенага, устаноўленага* (СУП-МА, “Гэтым пераможаш!” (Нарысы крытычнага оптымізму), [у:] *Затодняя Беларусь: зборнік грамадскай мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Зах. Беларусі*, Вільня, выданне Беларускага выдавецкага таварыства, 1923 [Кніжка 1], с. 29–30).

<sup>19</sup> Гл. вельмі характэрную з гэтага пункта гледжання фармулёўку: *вярнуцца ў свой беларускі свет, якога пакуль што яшчэ не было, які цяпер будзеца ўсёй грамадой абудзіўшагася народу* (Суліма, *Што такое «Wyzwolenie» з беларускага пункту гледжання?*, “Наша будучыня”, субота 20-га студня 1923, № 3, с. 4) – фактычна Самойла прапануе “вярнуцца” ў будучыню, кажа пра “зварот” да ўласнай будучыні: лексічна няслушная канструкцыя, але цалкам трапны выраз паводле філасофска-метафізічных перакананняў беларускага мысляра.

ўтварэнні. Менавіта ў “слоўніку” жыцця асобы аналізуе ён сацыяльна-культурныя з’явы і падзеі. Так, беларуская культура ці польская дзяржава для яго выступаюць у якасці звыш-асобаў, “арганічных” адзінак, жывых істот. Падымаючыся вышэй, на яшчэ адну прыступку абагульнення культурнага жыцця, ён ізноў бачыць свет жывых істот: “славяне” і “немцы”, ці “Азія” і “Еўропа”<sup>20</sup>, гэта, ізноў жа, адметныя асобы са сваімі рацыямі, часткамі цела, лёсамі і нават сваім персанальным маўленнем. Нарэшце, і сусвет як такі – гэта адзінае, жывое боскае цела. Такое, на першы погляд, архаічнае светаўспрыманне пагражае зрывам у філасофскія банальнасці ці ў сумнеўны як з этычнага, так і з эўрыстычнага погляду сацыял-дарвінізм. Але Самойлу часткова ўдаецца мінуць Сцылы і Харыбды пантэізму, ідэй гобсаўскага “Левіяфана” ці біялагічнага рэдукцыянізму за кошт “праектыўнага” і працэсуальнага разумення асобы. Сусвет, культура, дзяржава, нацыя – гэта “арганічныя” адзінкі ці жывыя істоты, але ж, як і сама экземпларная для іх успрымання чалавечая асоба, гэта перш-наперш праекты жыцця, працэсы канцэнтрычнага збірання сябе ў супрацьлегласць эксцэнтрычнасці свету<sup>21</sup>.

Хоць сам Самойла станоўча выказваецца ў сваім філасофскім маніфесце “Гэтым пераможаш!” на карысць рэлятывіўнасці зла, адсутнасці абсалютнага, сутнаснага зла, насамрэч, у каардынатах ягонай персаналісцкай метафізікі такое абсалютнае зло наяўнае – гэта свядомае запавольванне росту іншай асобы, перапыненне ці скажэнне яе жыццёвай траекторыі, разбурэнне яе адзінства, парушэнне ўласцівай ёй адметнай іерархіі. Калі нацыянальная культура ёсць своеасаблівай асобай, то і замах на яе цэласнасць – грэх параўнальны з забойствам ці знявечаннем чалавека. Адабраць ад народу яго інтэлігенцыю, забараніць адукацыю ў нацыянальнай мове, разбурыць дзяржаўнасць ўсвядоміўшай сябе нацыі, разарваць яе адзінства, паставіўшы народ перад выбарам: ці дабрабыт, ці ўласная культура, *паставіць народ перад жыхлівай дyleмай Антыхрыста: рэлігія ці нацыянальнае жыццё?*<sup>22</sup> – гэта найбольш гідкія ў вачах Самойлы ўчынкі, абурэнне якімі ён штораз падкрэслівае ў сваіх артыкулах.

<sup>20</sup> Гл.: Суліма, *Шляхам катастрофаў (Сусветнае значэнне японскае катастрофы)*, “Вольны сыяг”, нядзеля, 30-га верасня 1923, № 14, с. 2–3.

<sup>21</sup> “нацыя” ... не ёсць ані поўная дадзенасць, ані раз назаўсёды дадзены натуральна-гістарычны факт, а ёсць вечна творанае духовай актыўнасцяй грамадзкае з’явішча (СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 30).

<sup>22</sup> У.І. Самойла, *Выбранае...*, с. 214.

I, наадварот, асноўная дадатная катэгорыя для такога светаўспрымання – Хараство: суладдзе, адзінства чалавека (ці “жывой істоты” культуры, дзяржавы). Хараство як праява гармоніі паміж усімі мадальнасцямі чалавечага існавання: калі душа і розум не лунаюць ў бясплённых летуценнях па-за цялеснымі здольнасцямі, а цела не жыве сваім асабістым заалагічным, прымітыўным жыццём па-за кантролем духа; калі пачуцці і імкненні разумны, але ж і не засушаны халоднай развагай. Хараство як праява творчасці: як збіранне мноштва свёту ў суладнае адзінства, у суцэльнасць персанальнага мастацкага погляду<sup>23</sup>. Бо ж падобнае збіранне свёту адбываецца вакол базавых этычных і эстэтычных прынцыпаў, поглядам Самойлы ўласціва пэўная іерархічнасць: эканоміка стаіць ніжэй палітыкі, а апошняя мусіць падпарадкавацца культуры<sup>24</sup>; народ павінен мець сваю нацыянальную інтэлігенцыю, сваё нацыянальнае мастацтва<sup>25</sup>, праз якія ён выказвае, выяўляе свае найбольш высокія памкненні і цэннасці. Апырэджаючы магчымага марксісцкага крытыка, зазначым, што калі такія погляды Самойлы і могуць быць выкрыты як ідэалагічныя (не цяжка спярэджаць вышэйшасць культурнай працы і неабходнасць нацыянальнай інтэлігенцыі, калі сам прыналежыш да яе колаў) – зазначым: тут, прынамсі, няма ні каліва крывадушнасці, гэтыя ідэі палкам натуральна вынікаюць з асноўных метафізічных перакананняў беларускага мыслара. Бачыць народ адарваны ад сваёй нацыянальнай інтэлігенцыі, ці пазбаўленым свайго нацыянальнага прадстаўніцтва ў палітычным полі для Самойлы было падобна відовішчу безгаловага ці нямкага

<sup>23</sup> *Светапогляд яго цэнтраімклівы, канцэнтрычны, і гэта выгадна адрознівае яго паэзію ад анархістычнай паэзіі (В. І. Самойло, Александр Блок: основные мотивы поэзии, [в:] Туманы: сборник, Минск, Паровая типолитография Б. И. Соломонов, 1909, с. 46); метада мастацкага аб’яднання ўсёе многатварнасці, усей многавобразнасці затоплены невадам раманіста жыццёвых падзей, з’яўляецца доказам сілы і бяспрэчнай арыгінальнасці аўтара (Суліма, 3 “Гаспадарства кветак васілька і пралескі” на заваяванне места, “Змаганьне”, 1-га лістапада 1923, № 2, с. 3); пакаранне паэтычнай волі мастацкім мэтам, індывідуальнай асобе аўтара налятаючай з усіх бакоў, як з памяці мінуўшчыны, таксама і з бушуючай навокал сучаснасці – масы з’явішч і ўражання, – групування іх у стройны лад мастацкага арганічнага цэлага (тамсама).*

<sup>24</sup> *Культурная праца часта мае ў канцы канцоў палітычныя вынікі шмат вялікашага значэння, чым чыста палітычная дзейнасць (...) І наадварот, чыста палітычныя метады, не падмацованыя культурнай працай грамадзянства, наагул не могуць тварыць палітычных фактаў, колькі-небудзь трывалага значэння (...). Палітыка для нас павінна быць усюды толькі спосабам для павялічэння культурнага багацця народу (Суліма, Крывіч, “Голас Беларуса”, 17 лютага 1924, № 2).*

<sup>25</sup> *Краса мастацтва – не збытак, не роскаш багатых і сытых людзей, але – прадмет першай патрэбы і неабходнасці для ўсяго народу, яго свято, паветра, хлеб і вада (С., Мікалай Рэрых, “Калоссе”, 1937, кн. 4 (13), с. 253).*

чалавека. Апроч таго: асноўны акцэнт філосаф ставіў не на неабходнасці вышэйшых культурных станаў у грамадстве, але ж на гарманічнасці яго развіцця як цэлага. Самойла быў сярод першых, хто гатовы абрынуцца на інтэлігента, забыўшага сваё паходжанне і ўдзячнасць “простаму людзю”, выкрыць геапалітычныя і ідэалагічныя летуценні, адарваныя ад эканамічнай рэальнасці, раскрытыкаваць тых, хто *жыў, пад сабою не адчуваючы краіны*.

Як музыка-аматар<sup>26</sup> Самойла чуйна адчуваў усе дысанансы міжваеннай Віленшчыны. Разрыў паміж ганарлівай, фанабэрыстай, пераважна польскамоўнай Вільняй і яе ў большасці беларускамоўным сялянскім атачэннем<sup>27</sup>, разасобленасць і ўзаемная варажнеча паміж польска-, руска- і беларускамоўнымі коламі, як і ўнутраныя звады ў асяроддзі беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі, супярэчнасці палітыкі міжваеннай Польшчы, якая на колішніх нямецкіх тэрыторыях патрабавала тых самых правоў для польскай большасці, якія ў адначасці забараняла, касавала для беларускай большасці Краю<sup>28</sup>, падзел Беларусі ў выніку Рыжскага міру – усё гэта скаланае Суліму, як дысгармонія, звыводлівасць бытнага.

*Праўда, сяброве мае, я таджу сярод людзей, нібы сярод абломкаў чалавека*.<sup>29</sup> – выгукваў колісь вуснамі свайго Заратустры Нішчэ, і гэтыя словы, здаецца, мог бы паўтарыць і Суліма: ён узіраўся ў міжваенную Віленшчыну і бачыў наўсцяж “абломкі”, з якіх трэба было сабраць “здоровыя” культурныя арганізмы дзеля ўзаемнай карысці ўсіх жыхароў Краю.

Нягледзячы на “крытычна-аптымістычны” светапогляд, быў уласцівы жыццю Самойлы і няўлоўны, але непазбыўны трагізм. Занадта рэфлексійны, разважлівы і лагодны для тагачаснага заходнебеларускага нацыянальнага руху, і занадта беларус для рускамоўных эмігрантаў, польскамоўных прафесараў і лібералаў-краеўцаў, Самойла быў “свой сярод чужых, і чужы сярод сваіх”. Ён нібы ўвасобіў у жыцці і творчасці марную, але і шляхетную спробу злучыць, аб’яднаць, “зацыраваць” раздзёрты палітычнымі, нацыянальнымі супярэчнасцямі і ўзаемнымі крыўдамі міжваенны віленскі асяродак.

<sup>26</sup> A. Bergman, *Włodzimierz Samojło-Sulima...*, s. 658.

<sup>27</sup> Sulima, *Nos i tabakiera (Refleksje mieszkanka zaścianka)*, “Przegląd Wileński” 1931, № 8–9, Wilno, 24 kwietnia 1931 r.

<sup>28</sup> Суліма, “*Два Обсты ў аднэй галаве*” (*Спроба дыягноза нейкае нячыванае хваробы*), “Вольны Сыяг”, серада, 10-га кастрычніка 1923, № 18, с. 2–3; 12-га кастрычніка, 1923, № 19, с. 2–3.

<sup>29</sup> Ф. Нішчэ, *Так сказаў Заратустра: Кніга ўсім і нікому*, пер. з ням. мовы В. Сёмуха, Мінск 1994, с. 152.

Тэксты Самойлы пакідаюць уражанне датклівай, імпульсіўнай асобы – гэта не ўзважаныя словы, не падагульненне спакойнага аналізу, а экстаатычны маўленчы танец, своеасаблівыя скокі між семантычнымі полюсамі, чый агульны малюнак яднае не столькі ўнутраная логіка, колькі адметная паслядоўнасць экспрэсіі. Пра тое ж кажа і вонкавае, колькаснае вымярэнне яго тэкстаў: тры творчыя выбухі – 1) у 1908 г. піша цэлы шэраг артыкулаў у “Минский курьер”; 2) у 1923–1926 гг. задае тон беларускай публіцыстыцы, ледзьве не кожны нумар газет “Вольны сцяг”, “Наш Сцяг”, “Змаганне”, “Голас беларуса” месціць ягоны артыкул, спектр тэмаў якіх вельмі шырокі: ад польскай палітыкі і аглядаў апошніх падзей, да рэцэнзій і філасофскіх развагаў; 3) 1930–1936 гг. сталы карэспандэнт “Przeglądu Wileńskiego” – раз’яднаны амаль поўным маўчаннем, звязаным з расчараваннем, паняверкай у колісь натхніўшыя ідэі і рухі<sup>30</sup>. Самойла быў *на натуры імпульсіўны, схільны да інтэнсіўнага рыўка ў творчасці і да глыбокага меланхалічнага “маўчання”*<sup>31</sup>. Перад намі далікатная душа, расхінутая насустрач уражанням сусвету – таму асноўная максіма ягонай філасофіі: шукаць сябе, збіраць сябе з расцярушанасці ў свеце, штодня гартаваць сваю суцэльнасць насуперак віраванню псіхічнага і пошугам асобных эмоцый<sup>32</sup>, відавочна, была аўтадыдактычнай. Душа

<sup>30</sup> Адносна другога перыяду творчага “маўчання”, адносна яго прычыны, як і глыбіні спарадзіўшага яго расчаравання, маем у якасці сведчання ўласны тэкст Самойлы – адкрыты ліст у рэдакцыю “Нашай працы”. Беларускі мыслер з роспаччу і адчаем наракае на *ўсё шалёную варожасць паміж раскалоўнымі грамадзянскімі групамі* (Уладзімер Суліма, *Лісьмо у Рэдакцыю*, “Наша Праца”, 22 кастрычніка 1927, № 7, с. 4) беларусаў, на апанаваўшыя заходне-беларускі рух звады і палітычныя сваркі. З уласцівай яму экспрэсіяй Самойла піша: *не маю больш папросту ані фізічных, ані маральных сіл знасіць такі стан таго грамадзянства, сябрам якога я хачу сябе лічыць, – не магу не толькі працаваць, але папросту не магу больш дыхаць атручанай атмасферай, якая створана гэтым нігілістычным, запамінаючым аб людскіх і бо-скіх законах, аб інтарэсах і маральным здароўі грамадзянства і народу, – падзелам і яго скуткамі (...)* я не магу – паводле агульнага падзелу беларускага грамадзянства на групы – таксама дзяліць беларускую навуку, мараль, культуру, гаспадарку, школы і т.д. (...) я складаю з сябе апошняе рэшткі грамадскіх правоў і грамадскай адказнасці (...) Гэты мой стан “анабіёзу” (“паўсмерці”) будзе трываць даўжэ, пакуль існуючы ў грамадзянстве ненармальны, шкодны падзел прынамсь не пазбавіцца сваіх самазабойных “нігілізмаў” (тамсама).

<sup>31</sup> Ул. Конан, *Прарок...*, с. 14; Тое ж меркаванне адносна характара Самойлы выказвае і А. Бергман: *быў імпульсіўны, рэзкі* (Był porywczy, gwałtowny) (А. Bergman, *Włodzimierz Samojło-Sulima...*, s. 657).

<sup>32</sup> Трэба пазнаць усю будоўлю нашага ўнутранага “Я”, усю гэтую вечна бунтуючую, сваявольную “рэспубліку” пачатных стыхіяў душы, дзе ўсё вольныя, апрача ... мяне самога, апрача майго істотнага “Я” (СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 42).

з такім шырокім эмацыйным спектрам і інтэнсіўнасцю ўражанняў вымагае пабудовы ўнутранага цэнтра прыцягнення, каб не разляцецца на аскепкі, не распусціцца ў свеце. Але акурат такія аўтадыдактычныя парады цалялі ў істоту досведу міжваеннай Беларусі, якой таксама трэба было гартваць сябе перад тварам віруючай гісторыі.

У англамоўнай філасофіі ёсць такое паняцце – “integrity” (можна прыблізна перакласці як суцэльнасць). Яно разглядаецца ў якасці адной з падставовых этычных катэгорый і паклікана азначаць адметны выбар асобы прытрымлівацца сваіх маральных і этычных перакананняў і поглядаў нягледзячы ні на што. Вельмі характэрны момант (і гэта акурат адпавядае філасофіі культуры самога Самойлы): для заходняй філасофіі і этыкі – “integrity” адна з асноўных дадатных якасцяў чалавека: ўнутраная ўзгодненасць чыннасці чалавека разглядаецца як цэннасць, паводле гэтага крытэрыя можна і варта судзіць яго учынкi; айчыннай традыцыі (умоўна назавем яе постсавецкай), этычнай і філасофскай думкі не толькі бракуе падобнага крытэрыя, у ёй ўвогуле няма нават адпаведнага тэрміна.

Акурат “integrity” і ёсць, на наш погляд, галоўным словам-ключом да разумення філасофіі Ул. Самойлы: суцэльнасць ён хацеў прыўнесці ў асабістае жыццё, жыццё Заходняй Беларусі і міжваеннай Віленшчыны, акурат у браку суцэльнасці ён бачыў галоўную праблему свайго сацыяльнага і культурнага атачэння.

## 2. Крос-моўны досвед як падстава філасофствавання Ул. Самойлы

Акрэслены вышэй светапогляд, у яго асноўных прынцыпах і вынікаючых з іх імператывах, і быў, бярэмся мы сцвярджаць, матрыцай творчасці Самойлы, механізмам сэнса-спараджэння ягоных тэкстаў. Менавіта гэтыя пастулаты беларускі мысляр намагаўся выказаць і сцвердзіць у сваёй творчасці. Але такой закончана-абстрактнай формулёўкі ў яго не знойдзем. Вышэйпададзены нарыс светапогляду Самойлы з’яўляецца нашай уласнай рэканструкцыяй, спробай выказаць адчуванне ўнутранай злучнасці, унутранай матываванасці кожнага са шматлікіх выказванняў, кінутых пры канкрэтных нагодах і, як ужо падкрэслівалася вышэй, у прынцыпова розных ідэалагічных, маўленчых і, нават, моўных кантэкстах.

Нібы найлепшы ўзор і прыклад ягонай уласнай філасофіі творчасць Самойлы ёсць няспынным памкненнем да ўнутранага адзінства, цэн-

тральнай ідэі, і ўсё ж такі – суплётам супярэчнасцей “на зрэзе”, у сваёй фактычнай, рэальнай дадзенасці. Адною з такіх супярэчнасцей акурат і будучь адносіны да філасофіі. З аднаго боку, суцэльнасць светаадчування Самойлы, яго ўнутрана-матывавая паслядоўнасць у выказваннях, як сказана вышэй, з’яўляюцца бясспрэчным аргументам на карысць яго “філасафічнасці”. Нават па вельмі канкрэтных нагодах ён разважае ў першую чаргу як філосаф: калі трэба выказацца аб зачыненні беларускай гімназіі па надуманых прычынах, ён разасабляе палітычныя рашэнні на апрыёрныя і апастэрыёрныя<sup>33</sup>, і менавіта на ўзроўні такой мета-моўнай рэфлексіі спрабуе паказаць несправядлівасць рашэння польскай адміністрацыі; калі трэба напісаць рэцэнзію на падручнік спеваў, ён разважае пра ролю рытму ў існаванні чалавека<sup>34</sup>; у аглядзе часопіса “Крывіч” ільвіную долю тэксту аддае аналізу ролі гістарычнай памяці ў разбудове нацыянальнай культуры і ідэнтычнасці<sup>35</sup> і т.п. З другога боку, там, дзе ўласную філасафічнасць не трэба абмяжоўваць ніякай канкрэтнай нагодай-тэмай, там, дзе ёй можна даць “карт-бланш” – у эсе “Гэтым пераможаш!” – строгая і паслядоўная філасофія “не заладзілася”. Самойла філасофствуе, калі так можна сказаць, неахайна, пахопліва, “нагбом”: хапаецца за першыя-лепшыя канцэпты і імёны, злучае нязлучнае і сумяшчае супярэчлівае. Калі гэта і філасофія, то філасофія “шляхам мураша” паводле Фр. Бэкана: мураша, які збірае сваё “канцэптуальнае жытло” з усяго, што трапілася на дарозе. Нават просты пералік імёнаў філосафаў, на якіх Самойла спасылаецца ў “Гэтым пераможаш!” як на сваіх ідэйных хаўруснікаў: Геракліт, Спіноза, Ляйбніц, Кант, Фіхтэ, Гегель, Маркс, Віндэльбанд, Абдзіраловіч, рускія махісты<sup>36</sup> – не можа не выклікаць подзіў. Што можа быць агульнага ў нагэтулькі розных мысляроў<sup>37</sup>? Нават цалкам спагадлівы і выключна кампліментарны да постаці Самойлы Ул. Конан разводзіць рукамі: *пераказваць гэты твор Самойлы бадай што немагчыма, бо ён*

<sup>33</sup> Sulima, “Nowy” i “najnowszy” kurs polityki polskiej w sprawie białoruskiej, “Przegląd Wileński”, 27 września 1931, № 17, s. 6.

<sup>34</sup> С., І. А. Грыневіч. *Навука сьпеву. (Правілы і практыка)*, Вільня 1923, “Змаганьне”, 11-га лістапада 1923, № 5, с. 4.

<sup>35</sup> Суліма, *Крывіч*, “Голас Беларуса”, 17 лютага 1924, № 2; 22 лютага 1924, № 3.

<sup>36</sup> Неабходнасць улучыць у корпус цытавання “Гэтым пераможаш!” трох апошніх “пазіцый” будзе абгрунтавана ніжэй.

<sup>37</sup> Параўнаем падобную ж рэакцыю, і такое ж пытанне, зададзенае адным з першых рэцэнзентаў “Гэтым пераможаш!” ў *Filozofja czy fantazja?*, “Przegląd Wileński”, 24 lutego 1924, № 4, s. 5).

сваім вобразным, экспрэсіўным стылем набліжаецца да “паэмы ў публіцыстыцы”<sup>38</sup>.

Адна з галоўных, калі не крытычных, праблем Самойлы-філосафа ў тым, што ён не здолеў знайсці для сваіх ідэй адпаведнай, “пасуючай” мовы, канцэптуальнай абалонкі. Замест гэтага карыстаўся ў метафарычнай мадальнасці адразу некалькімі ўзаемна-супярэчлівымі мовамі. Падобна да таго, як ён “кліча на дапамогу” сусцэль розных, несумяшчальных адзін з адным філосафаў, так і свае тэрміналагічныя, лексічныя сродкі ён чэрпае адначасова з некалькіх узаемавыключальных маўленчых і канцэптуальных абшараў. У выніку атрымліваецца своеасаблівая барочная канструкцыя. Сумяшчаецца, напластоўваецца адно на другое празмерная, збыткуўная колькасць розных кодаў, напрамкаў інтэрпрэтацыі, так што ў выніку становіцца немагчыма вызначыць – дзе ўласна кадууючы ўзровень, а дзе – загадаванае.

Першая такая моўная сістэма, адкуль Самойла актыўна пазычае выяўленчыя сродкі, тэрміналогію, прынцыпы тлумачэння – гэта біялогія.

Прыметнікі “жывы” і “арганічны” ўвогуле ўлюбленыя для філосафа, яны ўсплываюць штотаразу, як фармулююцца істотныя думкі, і побач з назвамі ўсіх асноўных аб’ектаў яго мыслення. У той жа час спосаб, якім Самойла выкарыстоўвае гэтыя прыметнікі вельмі характэрны: *адзіная арганічная сусцэльнасць*<sup>39</sup>; *арганічная адзінасць*<sup>40</sup>; *арганічнае цэлае*<sup>41</sup>; *арганічная, неразрыўная, глыбінна-мастацкая сувязь*<sup>42</sup> – “арганічны” тут, такім чынам, сінонім сусцэльнасці, адзінства і непарыўнасці, хараства (мастацкі гожага), таго, што можа быць падзелена толькі гвалтам, і падзел чаго трэба лічыць за гвалт. Свет натуральна, самачынна раскладаецца на падобныя “арганічныя” адзінкі-сусцэльнасці, але дзяліць рэчаіснасць на больш дробныя адзінкі, ці раскладаць яе, ігнаруючы гэтыя натуральныя межы – значыць пераступаць граніцы этычнага. Успрымаць рэальнасць праз падобны канцэпт “арганічнага”, значыць прыўносіць у яе натуральную, відавочную этыку: дабром трэба прызнаць усё тое, што не парушае межы

<sup>38</sup> Ул. Конан, *Прарок...*, с. 27.

<sup>39</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 10.

<sup>40</sup> Тамсама, с. 23.

<sup>41</sup> Тамсама, с. 66; тое ж самае ў Суліма, *Крывіч*, “Голас Беларуса”, 22 лютага 1924, № 3; Суліма, 3 “Гаспадарства кветак васілька і пралескі” на заваяванне места, “Змаганьне”, 28-га кастрычніка 1923, № 1, с. 3.

<sup>42</sup> Ул. Чэмер, *Хведар Іванавіч Шаляпін*, “Калоссе”, 1938, кн. 2(15), с. 124.

“арганічнага”, што спрыяе росту “арганічнага” і ўмацаванню яго “арганічнай” супольнасці. Але ж і наадварот: такім чынам этыка небяспечна натуралізуецца, небяспечна набліжаецца да медыцыны: “зло” тут – гэта толькі “хвароба”, “звыродлівасць”. Тая ж самая навоchnасць этыкі, добра і зла ў “арганічным” сусвеце, з феноменалагічнага, унутранага пункта гледжання азначае: добром і хараством трэба прызнаць усё тое, што сама-мэтнае, што развіваецца і расце паводле аўтаномных прынцыпаў, што “шчыра” рэалізуе толькі ўласныя патэнцыі насуперак вонкавым уздзеянням: *самамэтнаю арганічнуюю, шчырую паззію, якая свабодна, але заканамерна – бо-ж арганічна спароджана*<sup>43</sup>, *ці арганічную эвалюцыю нашай грамадскай думкі*<sup>44</sup>.

– *Жывая энергія, яснае і праўдзівое пазнанне свайго я*<sup>45</sup>, *жывая, сведомая энергія чалавека*<sup>46</sup>, *падзел на часці жывога цела Беларусі*<sup>47</sup>, *жывая творчая энергія, жывая працоўная актыўнасць народу*<sup>48</sup>, *жывая дзейнасць*<sup>49</sup>, *жывая воля жыцця*<sup>50</sup>, *жывая, неаддзялімая складовая частка*<sup>51</sup>, *жывая, адзіная і непадзельная*<sup>52</sup>, *жывыя, самыя пэўныя метады дзеля аб’яднання*<sup>53</sup>, *жывы свет творчае актыўнасці*<sup>54</sup>, *жывы паток*<sup>55</sup>, *жывая, актыўная творчая сама сябе з гэтага свету “манада”*<sup>56</sup>, *жывы апарат яго пачатнае актыўнасці*<sup>57</sup>, *практычны, жывы, даспелы, маральна-актыўны дзеяч*<sup>58</sup>, *ускрошаная мінуўшчына рабілася жывою сілай*<sup>59</sup> – “жывы”, такім чынам, па-першае, ізноў жа залучае семантыку адзінства і непадзельнасці, але, апроч таго, звязваецца з сінанімічным шэрагам “актыўнасць, энергія, воля, творчасць”.

<sup>43</sup> М. Чэмер, *Верная Дачка Сонца і “Шчырай Зямелькі”*. Натальля Арсеньнева: “Пад сінім небам”, Родной Гоні, Ліпень-Жнівень, 1927, кн. В, с. 36.

<sup>44</sup> В. И. Самойло, *Александр Блок...*, с. 41.

<sup>45</sup> Самойла, У. І. *ирт Выбранае...*, с. 45.

<sup>46</sup> Тамсама, с. 46.

<sup>47</sup> Суліма, *Што такое “Wyzwolenie” з беларускага пункту гледжання?*, “Наша будучыня”, субота 3-га лютага 1923, № 5, с. 2.

<sup>48</sup> С., *Ці разумеюць*, “Вольны сыяг”, пятніца, 7-га верасня 1923, № 6, с. 1.

<sup>49</sup> СУЛІМА, *“Гэтым пераможаш!”...*, с. 9.

<sup>50</sup> Тамсама, с. 10.

<sup>51</sup> Тамсама.

<sup>52</sup> Тамсама.

<sup>53</sup> Тамсама, с. 11.

<sup>54</sup> Тамсама, с. 16.

<sup>55</sup> Тамсама.

<sup>56</sup> Тамсама, с. 18.

<sup>57</sup> Тамсама, с. 19.

<sup>58</sup> Тамсама, с. 65.

<sup>59</sup> С., *Мікалай Рэрых...*, с. 247.

“Жывое” тут мае той жа семантычны арэол, як у вядомым багда-новічавым радку *Проці цячэння вады зможа толькі жывое паплыць* – аўтаномнай, самаіснай чыннасці, таго што развіваецца насуперак, у супрацьруху механічнаму, энтрапійнаму патоку<sup>60</sup>. Арганізаванасць і сабранасць, самастойнасць і самазаканасць, развіццё ізноў жа трапляюць у катэгорыі навочных дабротаў.

На выкарыстанні прыметнікаў “арганічны” і “жывы” Самойлавы пазычаны з мовы біялогіі не спыняюцца. Уважлівы чытач знойдзе ў ягоных тэкстах яшчэ безліч вобразаў і метафар з батанічнай, заалагічнай, медыка-хірургічнай сферы:

– Польскую мову вершаў Сыракомлі Самойла параўноўвае з *прышчэпкай* да “сырога камяля” “беларускай душы” паэта<sup>61</sup>;

– Невырашальную супярэчнасць палітычнага жыцця “Другой Рэчы Паспалітай”, звязаную з немагчымасцю “даць рады” нацыянальным “крэсам”, Самойла апісвае так: *польскі ўдаў пракаўтнуў занадта вялікую антылопу, якую ператравіць і асіміляваць яго жыўот не можа, не гледзячы на ўсе тыя сосы і прыправы, якімі частуюць Польшчу знахары і кухары*<sup>62</sup>.

– Эканамічны крызіс, які змушаў Польшчу друкаваць усё болей папярковых грошай, не падмацаваных залатым запасам, у пераказе Самойлы ператвараецца ў своеасаблівыя запісы з амбулаторнай карткі: *гэтая “валютная вадзянка”, гэтае “залатое малакроўе”, гэтая “бледная немач” скарбу і ўсёй гаспадаркі краю – гэтак сама смярцельны для гаспадарственага арганізму, як і для якога іншага, і забівае вярней, як аружжа*<sup>63</sup>.

– У той жа “паталагічнай” мове Самойла апісвае і асадніцтва: *атрута, раз’ядаючая эканамічнае, маральнае і проста фізічнае здароўе нашае вёскі і пагражаючая сялянскаму арганізму вострым ці хранічным краватокам*<sup>64</sup>.

<sup>60</sup> Найменей частотны, але ж, істотны для Самойлы семантычны аспект, у якім ён карыстаецца прыметнікам “жывы” – анталагічны: “жывы” – гэта непасрэдна прысутны, нажыва дадзены, дасяжны ў феноменалагічным досведзе: “перад тварам гэтага жывога відомага Бога Прыроды”, “жывое – “восць гэтае” сіняе неба” (М. Чэмер, *Верная Дачка...*, с. 37).

<sup>61</sup> Суліма, Праф. *Здзехоўскі аб беларускай душы*: [prof. Zdzichowski. Władysław Syrokomla. *Pierwiaszek litewsko-białoruski w twórczości polskiej*. Wilno, 1924 g.], Вільня, выданне газеты “Змаганне”, 1924, с. 7.

<sup>62</sup> Суліма, *Беларускі клюб у Польскім Сойме*, “Новае Жыццё”, 27-га красавіка, 1923, № 8, с. 2.

<sup>63</sup> С., *Радавы “чырвонец”...*, с. 2.

<sup>64</sup> Суліма, *Што такое “Wyzwolenie” з беларускага пункту гледжання?*, “Наша будучыня”, субота 27-га студня 1923, № 4, с. 2.

Але за трапныя біялагічныя метафары Самойле прыходзіцца плаціць па метанімічных рахунках. Праблема не ў тым, што ў тлумачэнні сацыяльна-культурных з’яў ён карыстаецца біялагічнымі аналогіямі, але ж у тым, што часта глядзіць на аб’екты свайго мыслення праз адпаведныя “акуляры”. “Жыццё” і “жывое”, “арганізм” і “арганічнае” такім чынам становяцца інтэрпрэтацыйнымі схемамі, кагнітыўнымі сцэнарыямі, а культура і сацыяльна-палітычнае распаўсюджаюцца ў біялагічным. Самойла блытае “беларуса” як нацыянальную ідэнтычнасць і “беларуса” як этнічную, антрапалагічную адзінку: *пачатны біялагічны, натуральны аптымізм жывога народу, як і кожнага біялагічнага віду*<sup>65</sup>. Не разрознівае пачуцці як феноменальную дадзенасць і іх заалагічны субстрат і біялагічную, прыродную спрычыненасць: *Магутным будзіцелям, пабудзіцелям і саюзнікам падупаўшага або заснуўшага ў народзе пачатна-біялагічнага аптымізму з’яўляецца нацыянальнае пачуццё і нацыянальная ідэя*<sup>66</sup>, болей таго – і для рэлігійных пачуццяў ён таксама шукае біялагічныя адпаведнікі і тлумачэнні: *гэты жыццёвы аптымізм, як павінна навучаць і кожная праўдзівая Царква, прадстаўляе найглыбейшую біялагічную аснову рэлігіі, без якога не можа жыць ніводзін народ*<sup>67</sup>; *запраўдны патас паэзіі Сваяка – рэлігійны, але не ў нашым значэнні гэтага слова, – не ў пачуцці моцнай арганічнай біялагічнай сувязі з Прыродай і Сусветам*<sup>68</sup>. Робіць Самойла і найбольш характэрную памылку ўсіх біялагізатараў: пашырае дзейнасць “закону” барацьбы за існаванне на сацыяльныя адносіны, на свет як такі: *ўсюды йдзе барацьба і канкурэнцыя жывых сіл*<sup>69</sup>; *могуць і маюць права дахадзіць у сваёй натуральнай, чыста заалагічнай барацьбе з сваімі нацыянальнымі ворагамі – кожны ў сваім абмяжованым абшары – да апошніх крэсаў “натуральнасці”*<sup>70</sup>. Працэс культурнага развіцця і сацыяльнага прагрэсу часам выглядае ў пераказе Самойлы як вывядзенне, селекцыя лепшага “тыпу” чалавека: *чым менш энергіі марнуецца на безкарысную работу, тым больш і лепш выкарыстоўваюцца сілы на карысную, тым больш стойкім робіцца чалавечы тып у прыродзе і ў грамадзянстве, тым*

<sup>65</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 12.

<sup>66</sup> Тамсама, с. 22.

<sup>67</sup> Тамсама, с. 13.

<sup>68</sup> Суліма, “*Cor ardens*” (К. Сваяк. “Мая ліра”. Вільня. 1924 г.), “Сын беларуса”, 17-га жніўня 1924, № 28, с. 2.

<sup>69</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 29.

<sup>70</sup> Суліма, “Два Обсты ў аднэй галаве” (Спроба дыягноза нейкае нячуванае хваробы), “Вольны Сыяг”, 12-га кастрычніка, 1923, № 19, с. 2.

вышэйша форма яго жыццёвае актыўнасці, тым больш у яго магчымасцей на перамогу ў жыццёвай барацьбе<sup>71</sup>; рэвалюцыя (...) бывае акуплена настольку, паскольку народ выкарыстаў рэвалюцыю дзеля ўзвышэння ў сабе гэнымі метадамі жыццёвага тыпу<sup>72</sup>; толькі гэты метада робіць як адзінокага чалавека, так і цэлы народ пэўным сябе і заўсягдышнім пераможцам у жыццёвай барацьбе, толькі ён дае ім бязмежнае ўзвышэнне іх жыццёвага тыпу<sup>73</sup>. Адпаведна і задача, мэта інтэлігента ў культуры і соцыуме прыраўноўваецца да дзейнасці селекцыянераў: *Найвышэйшая роля і заданне нашай маладой інтэлігенцыі – у тым, каб ператварыць наш народ з жывёлы ў асобу*<sup>74</sup>. Часам Самойла ходзіць па ўскрайку ўласна расіскага дыскурсу: падмацавання сваёй выраджаючаеся жыццёвае, расавае моцы, карыстацца гэтак кажучы і біялагічнымі сокамі сваёй афрыканскай “базы”<sup>75</sup>.

Мы прывялі гэтыя цытаты зусім не ў парадку крытыкі, не для танага выкрыцця “Самойлы-расіста”. Зрэшты, яго ўважлівы чытач і дасціпны інтэлектуальны гісторык лёгка нейтралізуе падобную крытыку трыма аргументамі: 1) спасылкай на інтэлектуальную кан’юнктуру часу<sup>76</sup>, 2) гэтыя і падобныя ім цытаты адыгрываюць відавочна маргінальную ролю ў творчасці філосафа, 3) мінуць пастак сацыял-дарвінізму і расізму Самойле дапамагае бездакорны ўнутраны этычны кампас: ягоныя спачуванні заўжды на баку прыгнечаных, ён вельмі чуйна рэагуе на любыя формы фізічнага і духоўнага гвалту, нянавісці. Цытаты прыводзяцца, каб паказаць як “свавольнічае” біялагічны дыскурс у філасофіі Самойлы.

Другі слоўнік, другі код, да якога прыбягае Самойла для выяўлення сваёй думкі: фізікалісцкі. Яму мроіцца, што ягоныя перакананні могуць мець прамы матэматычны выраз, наўпросте каўзальнае тлумачэнне: *Злом называе чалавек усё тое, што шкодзіць ягонаму жыццю, з чым яго жыццёвая энергія не можа справіцца*<sup>77</sup>; цяперака, як ска-

<sup>71</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 61.

<sup>72</sup> Тамсама, с. 50.

<sup>73</sup> Тамсама, с. 63.

<sup>74</sup> У. І. Самойла, *Выбранае...*, с. 216.

<sup>75</sup> С., *Францускія і ангельскія пігулькі ад землятрэсеньня*, “Змаганьне”, 23-га снежня, 1923, № 21, с. 3.

<sup>76</sup> Да прыкладу: еўгенічныя эксперыменты над грамадствам у той жа час збіраліся ладзіць і па той бок польскай мяжы цалкам артадаксальныя марксісцкія аўтары (гл.: С. Я. Вольфсон, *Семья и брак в их историческом развитии*, Акад. наук СССР. Ін-т філасофіі Акад. наук СССР. Ін-т філасофіі і права, с. 449–450).

<sup>77</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 14.

зана, задача развязаеца метадамі прасветленае навукі, разумнае волі, энергіі, – матэматычна-актыўна<sup>78</sup>; для нас цяперака зразумела тая асноўная схема, па якой у людзкасці ў працягу тысячалеццяў ішло выкрыванне, развіццё і ўзвышэнне духоўнае актыўнасці чалавека згодна з вялікім прынцыпам эканоміі энергіі<sup>79</sup>, і, яшчэ раз, але з іншым акцэнтам: Чым менш энергіі марнуецца на безкарысную работу, тым больш і лепш выкарыстоўваецца сілы на карысную, тым больш стойкім робіцца чалавечы тып у прыродзе і ў грамадзянстве<sup>80</sup>.

Самойла лічыць: варта толькі даць (вынайсці) функцыю залежнасці колькасці ўнутранай энергіі чалавека ці грамадства ад злых і добрых учынкаў, і марнасць зла стане відавочнай. Зло – энтрапійна, яно марнуе назапашаную чалавекам ці грамадой энергію, зводзіць на нішто ўсе свае высілкі і, тым самым, выракае перш-наперш само сябе, набліжае ўласнае разбурэнне і знікненне. Зло незканомна: яно ёсць характарыстыкай працэсаў, дзе энергія расходуюцца без карыснай працы, без спараджэння новага – і як такое яго адкінуць сама эвалюцыя і гістарычны прагрэс. Там жа, дзе энергія ашчаджаецца на творчыя і плённыя задачы, будзем мець у якасці аб'ектыўных праяў рост магуты асобы (асобы ў прамым значэнні, і ў сэнсе асобы-нацыі), павялічэнне яе магчымасцяў, а на суб'ектыўным узроўні – рост пачуцця радасці, аптымізму, веры ў сябе і даверу лёсу. І менавіта такі рост магуты і пачуцця радасці варта і трэба, паводле Самойлы, назваць добром.

Відавочна: гэтыя фізікалісцкія “формулы” Самойлы гучаць пераканаўча толькі ў хісткім эквілібрыуме паміж метафарычным і наўпростым сваім прачытаннем. Пераканаць самога сябе і свайго чытача ў іх правільнасці аўтар “Гэтым пераможаш!” здольны, пакуль не прагучалі пытанні: ці можна называць “злом” тое, што відавочна невыгодна, тое, адмовіцца ад чаго дазваляе просты разлік? ці патрэбна называць “дабром” найболей прыдатнае з пункту гледжання эканоміі (і эканомікі)? і наадварот – ці варта тады называць кожнага разу “дабром” любы найбольш “энерга-эфектыўны” працэс? ці азначае гэта, што адгэтуль маралісты мусяць ператварыцца ў фізікаў і меркаваць аб этычных якасцях учынку на падставе падлікаў ягонага “каэфіцыенту карыснага дзеяння”? як і ў якіх “адзінках” палічыць энергію (тым болей творчую, крэатыўную) чалавека, грамадства? Псеўда-каўзальная, на-

<sup>78</sup> Тамсама.

<sup>79</sup> Тамсама, с. 61.

<sup>80</sup> Тамсама.

туралістычная інтэрпрэтацыя, якая павінна ўмацаваць этычныя разважанні Самойлы, сама, пры бліжэйшым разглядзе, абапіраецца на апрыёры дадзеныя этычныя і феноменалагічныя катэгорыі, мацуецца за кошт пераноснай семантыкі “энергіі”, “сілы” як творчага ўздыму.

Самойла нібы хоча сабраць заканадаўчыя “вяршкі” з абодвух дыскурсаў: безумоўнасць, неадменнасць фізічных пастулатаў і павіннасць, прымусоваць этычных сістэм, пакінуўшы па-за бортам іх канкрэтную семантыку, іх адметнае стаўленне да існага. Гэта характэрнае філасофстваванне “на злome” двух светапоглядаў адлюстроўваецца нават у тым уводным “цяперака”, якім ён пачынае свае сказы аб “энергетычным” тлумачэнні добра і зла (*цяперака, як сказана, задача..., для нас цяперака...*). З аднаго боку, гэта цалкам умоўнае, уяўнае “цяперака” паслядоўнасці дэдукцыі: цяпер, калі даведзена А, мы можам сцвярджаць што.... А з другога – гэта фактычнае, дэактычнае “цяпер” сённяшняга дня ў філасофіі: цяпер у філасофіі сцвярджаецца А, і таму мы можам выснаваць, што.... Такім чынам: “зараз” у філасофіі пануе такое перакананне – яно агульнапашыранае і нарматыўнае, падобна наказам маралі, але ж, яго варта разглядаць і як дэдуктыўны крок у доказы неабходнага Самойлу тэзіса – г.зн. надзеленым лагічнай неабходнасцю.

Нават само філасофскае “сёння” ў Самойлы гэтак жа сама амбівалентнае. У “Гэтым пераможам!” ён некалькі раз спасылаецца на нейкую *найнавейшую філасофію*<sup>81</sup>, на *нядаўна выкрыты і точна сфармуляваны філасофскай практыкай найвышэйшы закон*<sup>82</sup>, на *выкрытае сучаснай філасофіяй*<sup>83</sup>, але ніводнага разу не дае канкрэтных імёнаў, назваў кніг ці напрамкаў. Уласна, што гэта за найноўшая філасофія, якая адкрыла і давала неабходныя для Самойлы тэзісы, застаецца цямным. Мы бярэмся сцвярджаць: за гэтымі эквівокамі стаяць дзве канкрэтныя крыніцы. Па-першае, гэта філасофія Віндэльбанда – і, нават, не проста філасофія Віндэльбанда, а Віндэльбанд у перакладзе на рускую мову С.Л. Франка, бо толькі з гэтага перакладу Самойла мог пазычыць вельмі характэрныя фармулёўкі (якія гучаць аднолькава каструбаваата як у беларускай, так і рускай мове):

– Самойла піша: *Як выкрыла сучасная філасофія, гэтае “нармальнае заканадаўства” і забяспечвае захаванне і найбольш эканомнае выкарыстанне духоўнае энергіі чалавека ў кожнай з функцыяў яго ар-*

<sup>81</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 60, 62.

<sup>82</sup> Тамсама, с. 15.

<sup>83</sup> Тамсама, с. 61.

ганізму і яго разумнае святдомасці<sup>84</sup>. Пакуль звернем увагу на першую частку гэтага апісання “сучаснай філасофіі” – з кантэксту відавочна: “нармальнае” ў “нармальнае заканадаўства” гэта не якасны, але прыналежны прыметнік (не “добрае заканадаўства”, але заканадаўства норм). І такі самы дзіўны пераклад – “нормальное законодательство” прапануе для Normalgesetzgebung Віндэльбанда і Франк<sup>85</sup>.

– Тое ж самае незвычайнае выкарыстанне прыметніка “нармальны” знаходзім і на 64 старонцы “Гэтым пераможаш!”: *Рэлігійная пашана да ўсяе “Сістэмы норм”, да “Рэальнае Нармальнае Святдомасці”, якая і ёсць даступнае нашаму разуменню і наследаванню Божства, ляжыць у аснове ўсіх запраўдных перамогаў і заваяванняў людскасці, ізноў, такі ж спрэчны пераклад для Normalbewusstsein – “нормальное сознание” знойдзем у Франка, прычым у такім, напрыклад, кантэксце: *Содержанием божественной личности является совокупность вышших ценностей; она есть реальное нормальное сознание, та личность, в которой реально все, что должно быть, и нет ничего, что не должно быть: реальность всех идеалов*<sup>86</sup>.*

У таго ж Віндэльбанда, перакладзенага на рускую Франкам, ёсць і такія фармулёўкі:

– *Свобода есть господство совести. Этого названия заслуживает лишь определение эмпирического сознания сознанием нормативным*<sup>87</sup>. Параўнайце з “Гэтым пераможаш!”: *Гэта зло – наша падчыненне таму, што “бывае”, а не вольнае падляганне таму, што “навінна быць”, што гаворыць ува мне голас Бога – маё сумленне*<sup>88</sup>.

– Віндэльбанд: *Культурный человек обладает не только нравственной, но и логической и эстетической совестью*<sup>89</sup>, Самойла: *Чалавек у сваёй нармальнай святдомасці пачувае, як цяпер кажучь, “волю к Праўдзе”, “волю к Дабру”, “волю к Красе”, – “волю к Святыне”*<sup>90</sup>. Такім чынам: амаль з пэўнасцю можна сцвярджаць – першая крыніца “найноўшай філасофіі” для Самойлы гэта (прынамсі) тры працы Віндэльбанда: “Імануіл Кант. Да стогадовага юбілею яго філасофіі”, “Нормы і законы прыроды”, “Святыня (Нарыс па філасофіі рэлігіі)”,

<sup>84</sup> Тамсама.

<sup>85</sup> В. Виндельбанд, *Прелюдии: философские статьи и речи*, Москва, Кучково поле, Гиперборея, 2007, (Канон философии), с. 126.

<sup>86</sup> Тамсама, с. 314 (вылучэнне наша – Н.І.).

<sup>87</sup> Тамсама, с. 235.

<sup>88</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”,..., с. 65.

<sup>89</sup> В. Виндельбанд, *Прелюдии*..., с. 216.

<sup>90</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”,..., с. 59.

дзе ўласна і можна знайсці працытаваныя вышэй і падобныя да іх фармулёўкі.

Яшчэ раз прыгадаем цытату, з якой мы пачалі нашы разважанні – *Як выкрыла сучасная філасофія, гэтае “нармальнае заканадаўства” і забяспечвае захаванне і найбольш эканомнае выкарыстанне духоўнае энергіі чалавека ў кожнай з функцыяў яго арганізму і яго разумнае святдасці*. Нельга не заўважыць: калі “нармальнае заканадаўства” гэта Normalgesetzgebung Віндэльбанда, то астатнюю частку цытаты з яе “эканоміяй энергіі”, “функцыямі арганізму”, занадта рэдукцыянісцкую ў фармулёўцы нельга атрыбутаваць нямецкаму неакантыянцу. Мы цалкам перакананы: “закон эканоміі энергіі”, на які Самойла не раз спасылаецца як на найноўшае адкрыццё філасофіі, быў знойдзены ім у махізме, у вядомым прынцыпе Denkökonomie (эканоміі мыслення і, нават, эканоміі мыслення) Эрнста Маха. Але, пытаннем застаецца – з якой менавіта адменай махізму і праз якія крыніцы пазнаёміўся з ім беларускі мысляр. Крыху меней пераканана, але, ўсё ж, з вялікай доляй пэўнасці, бярэмся сцвярджаць – Самойла спасылаецца не проста на філасофію Маха, але ж на яе інтэрпрэтацыю, якую ён знайшоў у зборніку “Философский сборник: Очерки по философии марксизма” ў артыкуле С. Суворова “Падставы сацыяльнай філасофіі”. Параўнаем з пазіцыяй Самойлы наступныя цытаты з гэтага тэксту:

– *найбольш агульны і шырокі закон прыроды, якому падпарадкаваны ўсе прыватныя законы і вобласці быцця; гэта – закон захавання энергіі*<sup>91</sup>;

– *Закон эканоміі сіл з’яўляецца пачаткам, які яднае і рэгулюе ўсякае развіццё, – неарганічнае, біялагічнае і сацыяльнае*<sup>92</sup>;

– *і калі прырода нам здаецца не толькі патокам падзей, але і сувяззю рэчаў, ўстойлівых форм быцця, – гэта залежыць ад таго, што ў бесперапынным кругавароце сусветных пераменаў ўтвараюцца ўстойлівыя формы рухомай раўнавагі*<sup>93</sup>.

Яшчэ раз звернемся да зыходнай цытаты з “Гэтым пераможаш!”: *Як выкрыла сучасная філасофія, гэтае “нармальнае заканадаўства” і забяспечвае захаванне і найбольш эканомнае выкарыстанне духоўнае энергіі чалавека ў кожнай з функцыяў яго арганізму і яго разумнае*

<sup>91</sup> С. Суворов, *Основания социальной философии*, [в:] *Философский сборник: Очерки по философии марксизма* / В. Базаров, Я. Берман, А. Луначарский, П. Юшкевич, А. Богданов, И. Гельфонд, С. Суворов, Москва: Звено, 1910, с. 292.

<sup>92</sup> Тамсама, с. 293.

<sup>93</sup> Тамсама.

свядомасці<sup>94</sup> і паспрабуем падставіць знойдзеныя намі крыніцы рэферэнцыі да “найноўшай філасофіі” ў тэкст. Атрымліваем, сапраўды, парадаксальны вынік: у адным сказе, на “адным дыханні” ў Самойлы сыходзяцца разам, спляліся ў непарыўнае цэлае неакантыянец Віндэльбанд, які спрабаваў яшчэ болей і яшчэ стражэй за аўтара “Крытыкі практычнага розуму” развесці ў процілеглыя бакі феноменальнае і наўменальнае, этыку і фізіку, чалавечае і прыроднае заканадаўства, і рускі махіст-марксіст, прадстаўнік думкі найболей метадычнай у сваім касаванні, адмаўленні падобных размежаванняў, паслядоўнай у сваім рэдукцыянізме і пазітывізме.

Нарэшце, трэцяя мова, трэці абсяг шматлікіх рэферэнцый Самойлы – гэта рэлігія ў цэлым, і хрысціянства ў прыватнасці. Тым болей, пасля акрэсленых вышэй Самойлы-біялагізатара і Самойлы-фізікаліста, дзіўна бачыць другога Самойлу: палымянага верніка і хрысціянскага візіянера. Але факт застаецца: “Бог”, “святыня”, “рэлігія”, прыхаваныя і прамыя адсылкі да Бібліі і біблейскіх сюжэтаў, гасцюць на старонках яго тэкстаў прынамсі не меней за рознага кшталту рэдукцыянісцкія разважанні. Вядома, рэлігійнасць Самойлы досыць адметная – без Бога-Даўцы і Бога-Збаўцы, без модлаў і пасіўнай надзеі<sup>95</sup>. Гэта рэлігійнасць, якая забараняе чакаць, спадзеючыся на даброты Бога, а патрабуе ад чалавека непасрэднай дзеі і ўчынкаў, гэта рэлігія, якая не зазірае за сусвет у пошуках аб’ектаў (ці хутчэй суб’екта) рэлігійнага пакланення, але ж агалашае святасць самога сусвету. Гэта рэлігійнасць прыняцця свету, *жыватворная благадаць рэлігійна-радаснага ўняцця свету*<sup>96</sup>.

Магчыма, у першы раз з часоў Спінозы менавіта ў Самойлы з такой паслядоўнасцю і сілай разгараецца агонь гэтай адметнай рэлігійнасці “радаснага ўняцця свету”. Рэлігійнасці, якая не дадае да існага ні каліва засветавага і ў той самы час прасякнутая пабожным экстазам. Некалі галандскі філосаф здолеў узняцца на гэтую самотную кропку сыходжання двух сусветаў, двух светапоглядаў: паслядоўнага матэрыялізму, які і быў паслядоўнай рэлігіяй, каб пасля кожны з яго прыхільнікаў і інтэрпрэтатараў няўхільна валіўся ў той ці іншы бок. Да той жа кропкі, да таго ж немагчымага спалучэння, да таго ж немаг-

<sup>94</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 61.

<sup>95</sup> Суліма, “*Cor ardens*” (К. Сваяк. “Мая ліра”. Вільня. 1924 г.), “Сын беларуса”, пятніца, 15-га жніўня 1924, № 27, с. 2–3; 17-га жніўня 1924, № 28, с. 2–3; 20-га жніўня 1924, № 29, с. 2–3; 22-га жніўня 1924, № 30, с. 2–3; 24 жніўня 1924, № 31, с. 2.

<sup>96</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 12.

чымага злучка: *Бог-Прырода*<sup>97</sup>, *Бог-Сусвет*<sup>98</sup> імкнуўся ў сваёй творчасці і думцы Самойла.

Але, апроч гэтак узнёслай лірыкі, мусім канстатаваць і праявічны факт: нягледзячы на ўвесь абнаўленчы пафас сваёй новай рэлігійнасці, насуперак уласным пратэстам таму, як *блага зразумелае Слова падхапілі бюракраты-свяшчэннікі і тупа-труслівыя маралісты*<sup>99</sup>, Самойла застаецца ў палоне хрысціянскай тэрміналогіі, у палоне традыцыйных хрысціянскіх катэгорый. Чалавечае быццё, адзінства якога ён шукае, Самойла дзеліць усё ж на цела, душу і дух. Стварэнне сусвету, які ў той жа час мусіць супадаць з самім Богам паводле “логікі злучка” Бога-Сусвету, яму бачыцца як адпадзенне ад вечнай думкі Бога праз дамешак зла<sup>100</sup> і паступовае вяртанне праз гісторыю да Бога. Самойла шукае той дзеі, якая апраўдае веру, насуперак веры, якая апраўдвае дейнасць<sup>101</sup>, і ў той жа час кліча заледзве не старазаветнага Бога на галовы ворагаў Беларусі: *І той вораг, каторы будзе змагацца з Беларускім народам супраць гэтых метадаў Божых на зямлі, – той сам будзе пабіты Богам. – Для яго, ворага Беларусі, як для ворага самога Бога Жывога, няма і не можа быць змілавання!*<sup>102</sup>. Падагульняючы, мусім канстатаваць: уласная пазіцыя Самойлы змяшчаецца недзе ў парадаксальнай, немагчымай сярэдзіне паміж двума прачытаннямі: паслядоўным матэрыялізмам, для якога ўся біблейская лексіка і фразеалогія не болей чым рытарычная прыкраса, і паслядоўным містыцызмам, для якога кожная рэч і гістарычная падзея – толькі сімвал, толькі дзверы ў боскі сусвет. І, як і ў папярэдне разгледжаных выпадках, часам гэтыя дзве мовы помсцяць беларускаму філосафу за такое немагчымае іх спалучэнне, разрываюць ягоны тэкст супярэчнасцямі, прагаворваюць сваё, уласнае, непрадугледжанае Самойлам.

У свой час у лісце да А. Блока Самойла пісаў: *Вы на самай мяжы ... Яшчэ адзін “свісцячы раскол” – і ... страшна сказаць (...) Ад душы, ад усяго майго (...) сэрца жадаю Вам застацца на гэтай мяжы, не паддацца страшнаму “галавакружэнню”*<sup>103</sup>. Акурат у той жа галавакружнай кропцы, на мяжы па-над “свісцячым расколам” роз-

---

<sup>97</sup> Суліма, *Праф. Здзехойскі...*, с. 7.

<sup>98</sup> СУЛІМА, *“Гэтым пераможаш!”*..., с. 10.

<sup>99</sup> Тамсама.

<sup>100</sup> Тамсама, с. 9.

<sup>101</sup> *Тэадыцця не вынаходзіцца, а дзеіцца* (Тамсама, с. 9).

<sup>102</sup> Тамсама, с. 22.

<sup>103</sup> М.А. Файнберг, *Пісьма к Блоку...*, с. 582.

ных маўленчых кодаў і знаходзім уласныя тэксты Самойлы<sup>104</sup>. Яны “чытэльныя” толькі калі ўспрымаць ягоныя выказванні ў якасці своеасаблівых эліпісаў (у геаметрычным значэнні гэтага слова): з двума раўнапраўнымі, неадрыўнымі семантычнымі факальнымі кропкамі – і ў метафарычнам, і ў наўпростам сваім значэнні запар. Каб замацаваць гэтую “двухтактнасць”, каб спыніць эксцэнтрычнае памкненне да сваёй уласнай праўды трох (ці, дакладней шасці: біялагічная, фізікалістычная і рэлігійна-хрысціянская лексіка і вобразнасць як у сваім прамым, так і метафарычным прачытанні) азначаных моў Самойла сумяшчае іх разам у адзіныя сінтагмы, стварае дзіўныя, на мяжы з аксюмаранамі, лексічныя кентаўры: *біялагічная аснова рэлігіі*<sup>105</sup>, *рэлігійна-біялагічны*<sup>106</sup>, *духоўна-біялагічны*<sup>107</sup>, *эканамічнае і духоўнае здароўе*<sup>108</sup>, *духоўна-працоўная актыўнасць*<sup>109</sup>, *духоўна-арганічная сувязь*<sup>110</sup>, *натуральная мараль і логіка інстыктаў*<sup>111</sup>, *прамысловы і духоўны арганізм Еўропы*<sup>112</sup>, *пачалася акупацыя вугальнага і жалезнага сэрца “нямецкай каровы”*<sup>113</sup>.

Каб пазбегнуць непаразумення, зацэмім: мы не лічым, што такое вязьмо некалькіх першасна адрозных, варожых дыскурсаў у адзіным тэксце, а падчас і ў адзіным выказванні, выключна замянае публіцыстычнаму маўленню Самойлы, служыць толькі крыніцай яго стылі-

<sup>104</sup> Ул. Конан, які ў свой час прысвяціў шмат часу і высілкаў аналізу творчасці Самойлы ў ягоны менскі, “рускамоўны” перыяд, адзначае: у 1910-ыя гг. Самойла быў *письменником “на мяжы двох культур” – расійскай і беларускай* (Ул. Конан, *Прарок...*, с. 9), і *пэўным чынам нагадаў героя апавесці М. Гарэцкага “Дзве душы” Абдзіраловіча: амаль саракадовага ўзросту ягоная душа адной часткаю жыла ў сферы рускай культуры Сярэбранага веку, а другой – у стане беларускага Адраджэння* (Тамсама, с. 18). Цалкам згодны з гэтай характарыстыкай, але, на наш погляд, яе трэба абагульніць і пашырыць на ўвесь творчы прасцяг Самойлы: хоць у віленскі перыяд дылема руская культура ці беларускае адраджэнне і сыходзіць на другі план, часткова вырашаецца на карысць апошняга складніку, ягоная душа жыла “на два дамы” яшчэ ў множнасці іншых сфераў, пытанняў, канчатковага развязання якіх так і не было ім знойдзена.

<sup>105</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 13.

<sup>106</sup> Суліма, “*Cor ardens*” (К. Сваяк. “Мая ліра”. Вільня. 1924 г.), “Сын беларуса”, пятніца, 15-га жніўня 1924, № 27, с. 3.

<sup>107</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 12.

<sup>108</sup> Тамсама, с. 15.

<sup>109</sup> Тамсама, с. 41.

<sup>110</sup> Уладзімер Чэмер, *Вялікі скарб нашай старасьвеччыны (750 угодкі «Слова аб палку Ігаравым»)*, “Калосьсе”, кн. 2(15), 1938, с. 77.

<sup>111</sup> Суліма, “Два Обсты ў адной галаве” (*Спроба дыягноза нейкае нячуванае тваробы*), “Вольны Сыяг”, 12-га кастрычніка, 1923, № 19, с. 2.

<sup>112</sup> С., *Пяты год “Вэрсальскай Эўропы”*, “Змаганьне”, 1-га студзеня 1924, № 1, с. 3.

<sup>113</sup> Тамсама.

стычных паразаў. Акурат наадварот – найбольш паэтычныя, трапныя і экспрэсіўныя моўныя знаходкі беларускага мысляра паходжаннем акурат з гэтага дыскурсіўнага “міжсвецця”. Першы-лепшы прыклад (пры жаданні чытач знойдзе яшчэ безліч падобных): Рыжскі мір і ягоны геапалітычны вынік – падзел Беларусі паміж Польшчай і Савецкай дзяржавай – Самойла параўновае з *саламонавым метадам*<sup>114</sup>. У пераказе Самойлы дзве сварлівыя “маткі” “немаўля”-Беларусі – Польшча і Расія, не змаглі знайсці лепшага развязання сваёй адвечнай спрэчкі, сваім узаемна варожым прэтэнзіям на апякунства па-над Беларуссю і яе культурай, як “хірургічна разрэзаць”, “раздзерці” спрэчнае цела “немаўля”-Беларусі на два кавалкі, спраўдзіўшы гэтым вядомую парадую цара Саламона, і ў той жа самы час – зняпраўдзіўшы шчырасць свайго ўдавана “матчынага” сентыменту да яе<sup>115</sup>. У гэтым гістарыясофскім наратыве можна выявіць прысутнасць усіх азначаных вышэй кодаў: тут ёсць і біблейская вобразнасць, і перанос культурных і палітычных з’яў у “цялесна-хірургічную” мову, і своеасаблівая блытаніна этычнага і фізічнага. Самойла нават дадае сюды яшчэ адзін ўзровень канатацыяў, яшчэ адзін моўны код (як у пераносным, так і прамым значэнні) і называе такую чыннасць Польшчы і Расіі *Mutter-Politik*<sup>116</sup>, адсылаючы свайго чытача да вядомага нямецкага выразу *Realpolitik*. Але ўсё гэта ніяк не замянае празрыстасці самага вобраза, яго навочнасці, дасціпнасці. Акурат наадварот: уся трагедыя, уся боль беларусаў нажыва ўзнаўляюцца тэкстам, а шматлікія задзейнічаныя коды толькі дадаюць яму экспрэсіі.

Самойла ўвогуле вельмі прыдатны для цытавання аўтар<sup>117</sup>: удзячны чытач без асаблівых цяжкасцяў знойдзе яшчэ шмат падобных квяцістых, “сакавітых” урыўкаў для падмацавання сваіх думак, ці “закрысы” сваіх уласных тэкстаў, прамой.

Праблема, якую мы імкнуліся падкрэсліць, у іншым: уласныя погляды Самойлы, яго асабістая філасофія не дадзены ў падобных цытатах, не тоесны ніводнаму з прадстаўленых моўных кодаў, але ж за-

<sup>114</sup> Sulima, “Nowy” i “najnowszy” kurs polityki polskiej w sprawie białoruskiej, “Przegląd Wileński”, 25 listopada, № 21, s. 3; гл. Таксама: *Privatissimus, Unija w przeszłości i przyszłości*, “Przegląd Wileński”, 28 kwietnia 1929, № 7–8, s. 9.

<sup>115</sup> Sulima, “Nowy”..., s. 3.

<sup>116</sup> Ibid.

<sup>117</sup> Ганна Севярынец, *Гэтак пераможам. Выбраныя творы Уладзіміра Самойлы ў серыі “Спадчына: аглядзіны”*, [online], <http://budzma.by/news/hetak-pyeramozham-vybranyya-tvory-uladzimira-samoyly-w-syeryi-spadchyna-ahlyedziny.html> [доступ: 27.07.2018].

дадзены адносна тэксту, і могуць быць адэкватна ўзноўлены толькі праз своеасаблівую кан'юнкцыю ўсіх яго канкрэтных выяўленчых сродкаў: ён і рэдукцыяніст, і рыгарыстычны этык; і паслядоўны матэрыяліст, і палкі вернік; і прыхільнік філасофіі Віндэльбанда, і адэпт Маха; і біялагізатар, і культур-філосаф – усё гэта ў вадначасці і нішто з гэтага ў прыватнасці.

У падагульненні мы мусім яшчэ раз звярнуцца па дапамогу да англамоўнай тэрміналогіі: у ёй ёсць такое паняцце – cross-language identity крос-моўная ідэнтычнасць). Карыстанае і лінгвістамі, і філосафамі, і праграмістамі<sup>118</sup>, яно паклікана азначыць адметную існасць, ірэlevantную адносна канкрэтнага кода яе прадстаўлення. На наш погляд, акурат такая крос-моўная ідэнтычнасць і ўласціва філасофіі Самойлы, акурат своеасаблівае мысленне “між” рознымі кодамі, дыкурсамі характэрна для яго.

### 3. “Сінтэз “захаду” і “усходу” не дадзены, а толькі зададзены беларускаму свету”: Ул. Самойла аб дылеме Абдзіраловіча

У падагульненне мінулага раздзела зазначым: асноўнымі семантычнымі адзінкамі і канцэптуальным “сюжэтам” тэкстаў і філасофіі Самойлы былі: антыномія, невырашальная супярэчнасць, дысгармонія і дысананс дзвюх мадальнасцей існага, альбо дзвюх моваў апісання гэтага існага – з аднаго боку; з другога – іх неспадзеўны сінтэз, аб'яднанне ў “жывым і арганічным” чалавечым/культурным досведзе. Самойла чуйна ўглядаецца ў рэальнасць, каб зафіксаваць і яшчэ болей пашырыць у сваёй рэфлексіі яе ўнутраныя падзелы, разрывы і расколы<sup>119</sup>. Ён сумысна практыкуе антынамічнае маўленне, дае напоўніцу разгарнуцца двум антаганістычным кодам, каб пасля яшчэ болей нечакана злучыць іх у немагчымую суцэльнасць, залучыць іх адзінствам аднае сінтагмы, якія (суцэльнасць і сінтагма) і ёсць, на ягоны погляд, прамым адбіткам персаналістычнага сусвету<sup>120</sup>. Вядома,

<sup>118</sup> Не будзем тут празмерна павялічваць корпус цытаваных крыніц спасылкімі на ўсе гэтыя кантэксты яго выкарыстання.

<sup>119</sup> Ёсць дзве праўды, і гэта не этычная або філасофская дактрына, а натуральна-навуковы факт (...) мужчына і жанчына, грыб і грыбніца, крыклівы смактун і матчыны грудзі, “я” і “не я” – ніцшэўскае “я хачу” і “ён хоча” (Файнберг М.А., *Пісьма к Блоку...*, с. 157)

<sup>120</sup> “Я” ёсць абсалютная адзінасць, якая **недаступным пазнанню актам** усведамлення злучае ў сабе, як у цэнтры, усю працякающую многаабразнасць свету (СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 18. Вылучэнне наша – Н. І.).

падобнае мысленне можна назваць дыялектычным, але ж варта падкрэсліць: гэта адметная дыялектыка – драматызаваная, дыялектыка, перажытая як уласная экзістэнцыяльная драма.

Акурат такое мысленне Самойлы і прыдалося ў гістарычным досведзе міжваеннай Заходняй Беларусі, знайшло тут свой пераважны аб’ект і кропку прыкладання. Мы кажам пра невырашальную, але ж надзённую дылему “Захад ці Усход?”: быць Беларусі Захадам ці Усходам, ісці ёй за Захадам ці Усходам, – упершыню агучаную і асэнсаваную І. Абдзіраловічам. Бярэмся сцвярджаць: пытанне: “Захад ці Усход?”, з’яўлялася падчас незаўважным, але заўжды падставовым тлом і рэфрэнам да ўсяго напісанага Ул. Самойлам у “віленскі” адцінак яго жыцця і творчасці. “На паверхню” ж гэтыя тло і рэфрэн выходзяць, гэта значыць набываюць канцэптуальнае замацаванне і асэнсаванне, у некалькіх тэкстах мысляра: а) перш-наперш само эсэ “Гэтым пераможаш!”, б) тэкст “Аб “старой” і “новай” Уніі”, які існуе ў двух варыянтах – польскамоўны артыкул, надрукаваны ў “Przegląd Wileński” і пашыраны рускамоўны рукапіс з той жа назвай, знойдзены ў свой час Ул. Конанам у Львоўскіх архівах, в) тыя альбо іншыя істотныя думкі, выказванні, расцярушаныя па асобных артыкулах Самойлы.

Ул. Самойла пачынае акурат там, дзе ў свой час спыніўся Абдзіраловіч (ці, лепей сказаць – дзе думку Абдзіраловіча спыніла заўчасная смерць)<sup>121</sup>, але дадае да думкі аўтара “Адвечным шляхам” некалькі істотных нюансаў і ўдакладненняў.

<sup>121</sup> Зыходзячы з амаль дакладнага супадзення фармулёвак і сугучнасці думак – можна з пэўнасцю сцвярджаць: Самойла “Адвечным шляхам” прачытаў, і прачытаў уважліва, і гэты тэкст стаўся для яго трамплінам для фармулёўкі ўжо ўласных поглядаў.

Параўнаем:

– Аднолькавае ўпадабанне “гераклітаўскай” метафізікі, погляд на існае як на зменлівы паток, для разумення якога непрыдатны ніякія застылыя, раз і назаўжды дадзеныя формы:

**Самойла:** у гэтым разам пагераклітаўску паймчаўшыся ўва мне і навакол мяне жыццёвым патоку не знойдзем ніводнага з тых кусочкаў абсалютнага дабра і “цімічна-чыстага” зла, на якія набілі свет маралісты (СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 16);

**Абдзіраловіч:** Захад карыстае багаццём рымскае культуры і ў сваім жаданні ўсё ўсталяваць, вызначыць, спарадкаваць хоць зафіксаваць вечную зменнасць і цякучасць жыцця, аб якіх казаў Геракліт, у вялікім ліку няжывых, затое цвёрдых, прыёмных еўрапейскаму пачуццю формат (Ігнат Абдзіраловіч, *Адвечным шляхам: даследзіны беларускага светагляду*, Мінск 1993, (Згукі мінуўшчыны), с. 19].

– Аднолькавы рытарычны прыём персаналізацыі Усходу і Захаду, падача іх светапогляду і гісторыі ў выглядзе простае мовы і непасрэдных учынкаў, нібы перад намі не геапалітычныя катэгорыі, а дзве жывыя асобы:

**Самойла:** Усход кажа, што...; Захад навучае, што... (СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 16);

Разам з Абдзіраловічам Ул. Самойла кажа: трагедыя беларускага народу ў тым, што на ягонай зямлі скрыжваліся, а ў ягонай душы спляліся ў непарыўнае вязмо, заходняе і ўсходняе хрысціянства, два адпаведныя цывілізацыйныя уплывы. Але сутнасць гэтай трагедыі не ў самой сустрэчы дзвюх культурных хваляў, а ў тым, што акурат праз беларусаў і на Беларусі яны рэалізавалі перш-наперш узаемную варожасць: *як з каталіцкага захаду, так і з праваслаўнага ўсходу да душы народу-немаўляці метадычна ўводзілася атрута нянавісці і пагарды чалавека да чалавека, нават да роднага брата, калі той быў іншай веры*<sup>122</sup>. Таму, пакуль шуканы сінтэз “Захаду” і “Усходу”,

---

**Абдзіраловіч:** *Усход рыпаецца ўзяць...; Усход спазніўся блізка на два вякі...; такія жыццёвыя адносіны зусім незразумелы для Захаду...; Запад уцяміў гэтую праўду; Запад – вялікі чалавек на малыя справы* (Ігнат Абдзіраловіч, *Адвечным шляхам...*, с. 19, 20, 13, 15, 16).

– Аднолькавы недавер да застылых форм маралі і культуры, і іх адпаведнага адбітку ў гэтак жа нерухомах сацыяльных інстытутах, у дзяржаўнай і царкоўнай бюракратыі:

**Самойла:** *гэтае гатовае, але бага зразумелае Слова і падхпілі бюракраты-свяшчэннікі і тупа-труслівыя маралісты і – падзялілі ўсёнькі свет на драбнюсенькія кусочкі, разграфілі ўсёнькае жыццё на клетачкі добра і зла; І вось гэная механічная мешаніна доўга астаетца ў нашых душах, абярнутых тымі благімі вучыццямі жыцця ў нейкія бюракратычна-царкоўныя судзіны, каб перагавываць у іх душу ў “вечна непарушным” стане* (СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 10);

**Абдзіраловіч:** *Хай ня будзе для чалавека нічога нярухомага, святога: ні дактрын, таварных усё жыццё ў труну выразнай формы, ні зацверджанай маралі на кожны дзень і гадзіну, на кожнае ўздыханне* (Ігнат Абдзіраловіч, *Адвечным шляхам...*, с. 27).

– Нарэшце, словы Самойлы: *Усход і Запад даюць на гэтае асноўнае пытанне нашага жыцця прост процілеглыя адказы і Наша Беларусь знаходзіцца якраз на мяжы паміж Западам і Усходам* (СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 16, 18], гучаць як непасрэднае падагульненне асноўных думак “Адвечным шляхам”. Але ж і ў Абдзіраловіча знойдзем словы, якія гучаць як падагульненне ўсёй пазіцыі “Гэтым пераможаш!”:

*Усе істнуючыя пагляды на жыццё можна груба і прыблізна падзяліць на два станы: адны кажучь – ўсё істнуючае – разумна, другія ж – неразумна (...)* Абодва погляды на жыццё, як “ўсё істнуючае – разумна”, так і праціўны, маюць у сабе частку праўды (...) Чалавек павінен тварыць вялікае, ён чуе, што ён – сын Божы, што ён – частка Бога, што ён павінен тварыць волю Айца свайго. Так абодва кірункі зліваюцца ў адзін “усё істнуючае – творча”, гэта знача, вымагае творчасці, працы, а што істнуючага няма ні разумага, ні неразумнага (Ігнат Абдзіраловіч, *Адвечным шляхам...*, с. 36–38).

Пры тым, што гэтыя словы знаходзім амаль напрыканцы эсэ Абдзіраловіча і Самойла пачынае сваю брашуру акурат з уяўнага дыялогу паміж аптымістамі, песімістамі і “крытычнымі аптымістамі” (сама-азначэнне ягонай ўласнай пазіцыі) з нагоды магчымасці звычайнай ацэнкі сусвету як цэлага, то “Гэтым пераможаш!” можна разглядаць як своеасаблівы працяг “Адвечнага шляху”.

<sup>122</sup> Privatisimus, *Unija w przeszłości i przyszłości*, Przegląd Wileński, 28 kwietnia 1929, № 7–8, s. 9.

на жаль, не дадзены, а толькі зададзены беларускаму свету як яго культурна-гістарычная нацыянальная задача, як праблема сапраўды вольнай “Унii” ў яго ўлонні гэтых “двух вялікіх сістэм культуры і светапогляду”<sup>123</sup>. Дагэтуль у беларускім народзе меў месца толькі спусташальны для яго зямлі і душы “адмоўны” сінтэз “Захаду” і “Усходу” (...), які беларускаму народу трэба будзе – у цяжкай барацьбе і працы за сонца свабоды – ператварыць у “сінтэз пазітыўны”, у сапраўдны “Божы твар” народа, поўны удзячнасці за ўсё, што далі яму і Усход, і Захад<sup>124</sup>.

Разважанні Самойлы маюць сваё наўпростae тлумачэнне. Цягам гісторыі Беларусі, паўз яе тэрыторыю і скрозь яе “душу” беглі ў адваротных напрамках хвалі дзяржаўнага і культурнага пашырэння “Польшчы” і “Расіі”. Штотраз вынік быў аднолькавым – кожная з антаганістычных саперніц бачыла ў слядах і артэфактах, пакінутых на беларускай тэрыторыі яе папярэдніцай толькі скажэнне і аблуду на шляху да ісціны, толькі часовую і прыкрую затрымку для свайго пераможнага пашырэння, залічвала гэтыя артэфакты да спісу падлеглага скасавання і вынішчэння. На долю беларусаў у выніку гэтай інтэрферэнцыі ўзаемнага адмаўлення “Польшчы” і “Расіі” прыпала сама адсутнасць і нястача ўстойлівых культурных і каштоўнасных арыенціраў. Вынікам узаемнай варожасці суседак Беларусі стала агульнае падзрэнне яе насельніцтва да культуры як такой, да ўсялякае іерархіі і спарадкаванасці. Беларуская культура не злучала польскія і рускія культурныя ўплывы ў вышэйшай форме сінтэзу, але пакуль і дагэтуль толькі лучыла іх узаемны нігілізм да дасягненняў саперніцы. Так, у адносінах да хрысціянства: *свядома кампраметуючы адно адною, абедзве місіі тым самым скампраметавалі аўтарытэт і каштоўнасці той рэлігіі, якую яны стараліся насадзіць*<sup>125</sup> – замест казані хрысціянскай любові і ўсёдаравання беларусы атрымалі рэчаіснасць палемічнай нянавісці, і таму засталіся ў душы заледзьве не паганцамі<sup>126</sup>.

Падчас свайёй зацятай барацьбы за тэрыторыю і “душу” Беларусі абедзве канкурэнткі не здолелі ўбачыць суб’екта ў “прадмеце спрэчкі”. Абедзве ішлі да беларусаў з абяцаннямі дабротаў і запэўніваннямі ў шчырай прыхільнасці, але ж сапраўды рупіліся толькі выцісканнем з яе абшараў уплываў саперніцы. Ані “Расія”, ані “Польшча” не ба-

<sup>123</sup> Самойла, У. І. *Выбранае...*, с. 201.

<sup>124</sup> Тамсама, с. 204.

<sup>125</sup> Тамсама, с. 197–198.

<sup>126</sup> Тамсама, с. 196.

чылі ў сваіх “Крэсах” ці “Окраинах” самастойнай існасці, каштоўнага іншага, але ж – толькі нястачу патрэбнага “свайго”. Сама Беларусь у вачах “Польшчы” ці “Расіі” была не болей чым *аб’ектам і полем барацьбы*<sup>127</sup>: *абедзве бачылі ў Краі толькі “пустыя месцы” для сябе, а ў народзе, натуральным гаспадары Края, толькі матэрыял*<sup>128</sup>. Акурат Рыжскі мір максімальна агаліў, выкрыў гэту інструментальнасць адносінаў і “Польшчы”, і “Расіі” да аб’екта сваёй апекі. Усе прэтэнзіі на шчырую любоў да беларусаў не толькі былі ўраз зняпраўджаны ўзаемнай згодай на падзел “па жывому” іх тэрыторыі, але ж і выкрыты як хлуслівыя ў далейшым, калі ўсе патуранні развіццю беларускай культуры рабіліся відавочна толькі насупор саперніцы па-за кардонам, а, асабліва, у трыццатых, калі хаўрусам *Масква з Беларуссю, супраць Варшавы і Варшава з Беларуссю, супраць Масквы* заступіла “паразуменне” *Масква з Варшавай, супраць Беларусі*<sup>129</sup>.

Беларусь як самастойная культура і суб’ектнасць першасна ўзнікае менавіта як гэтая парадаксальная “адсутнасць” ці “пустата”. Нібы хісткі і часовы штыль спасярод віруючых хваляў з боку “Польшчы” і “Расіі”, якімі былі змыты ўсе яе вышэйшыя станы, якімі былі ўнесены ў бок агульнарускага ці польскага мора яе культурныя дасягненні і высокая культура як такая, Беларусь засталася “тут” як зыходная мацерыковая аснова. Беларускім застаўся сам народ, з ягонымі самымі базальнымі і архаічнымі поглядамі, беларускай засталася мова. Але зараз<sup>130</sup> гісторыя дае Беларусі другі шанец, бо *гісторыя ў нашы дні робіцца масамі і дзеля мас*<sup>131</sup>. Акурат, застаўшыся па польска-рускіх узаемных прылівах і адлівах “на месцы”, “тутэйшы” народ і мусіць стаць па логіцы найноўшага часу новай гістарычнай суб’ектнасцю. Але наяўнасць гэтага фундаменту яшчэ не гатовы будынак: над беларускімі масамі мусяць узнесціся шаты сваёй уласнай высокай культуры і *купал дзяржаўнай незалежнасці. Можна гэты ідэал цяпер трудна здзяйснімы, можна гэты купал яшчэ воблачна-высокі, але-ж усе вочы і дух беларускага народу сквапна звернуты туды,*

<sup>127</sup> Тамсама, с. 195.

<sup>128</sup> Тамсама, с. 196.

<sup>129</sup> Гл.: Sulima, “Nowy” i “najnowszy” kurs polityki polskiej w sprawie białoruskiej, “Przegląd Wileński”, 11 października 1931, № 18, s. 3–5; i Sulima, “Nowy” i “najnowszy” kurs polityki polskiej w sprawie białoruskiej, “Przegląd Wileński”, 25 października 1931, № 19, s. 2–4.

<sup>130</sup> Каб пазбегнуць непаразумення, падкрэслім: размова пра “зараз” Самойлы – мы толькі пераказваем ягоныя погляды на гісторыю.

<sup>131</sup> У. І. Самойла, *Выбранае...*, с. 207.

на неба!<sup>132</sup>. Інтэрферэнцыйны мінімум мусіць ператварыцца ў інтэрферэнцыйны максімум: замест таго, каб быць месцам узаемнага скасавання Захаду і Усходу, Беларусь мусіць стаць іх сапраўдным злучэннем, не падзяляць іх узаемную нянавісць, але ж узяць ад іх лепшае, і пабудаваць з яго сваё ўласнае.

Такім можа быць пераказ гісторыі Беларусі ў версіі Самойлы. Але, апроч гэтага наўпростага прачытання, ягоныя словы можна разглядаць і як чарговую варыяцыю асноўнай персаналісцка-метафізічнай тэмы. Сподам гістарычных падзей для Самойлы з’яўляюцца адносіны трох “асоб” ці жывых істот – “Расіі”, “Польшчы” і Беларусі. Адносіны гэтыя, як і зносіны сапраўдных чалавечых асоб, разгортваюцца перш за ўсё ў эмацыйна-валявой сферы: паміж дзяржавамі і культурамі не можа быць доўгіх і плённых адносін, хаўрусу, “сям’і” там, дзе паміж імі не ўладараць сапраўдная любоў і павага. Самойла лічыць: канчатковы вынік той ці іншай палітычнай стратэгіі, сацыяльнай ці культурнай ініцыятывы прадвырашаны ўжо напачатку, на ўзроўні галоўнай эмоцыі, з якой ажыццяўляецца, ці якую рэалізуе адпаведная чыннасць. Якіх бы дадатных вынікаў “на кароткай дыстанцыі” ні дасягала б палітыка польскіх ці расійскіх уладаў, яна вырачаная на няўхільную паразу, калі за ёй стаіць нянавісць. Бо нянавісць заўжды і паўсюль толькі руйнуе аб’ект сваіх маніпуляцый, як і душу маніпулятара. Да прыкладу: Самойла не прымае нацыянальную палітыку бальшавікоў і бальшавіцкае развязанне “нацыянальнага пытання” дзеля таго, што, паводле яго меркавання, гэтыя палітыка і развязанне былі выкліканы не спачуваннем і любоўю да былых паняволеных народаў, але ж – толькі нянавісцю да іх прыгнятальнікаў<sup>133</sup>. Таму, хоць “фармальна і тэхнічна” на некаторы момант бальшавіцкая палітыка нянавісці да прыгнятальнікаў, і меркаваны эмансипацыйны рух разняволення нацыянальных культур і супалі ў вонкавых праявах, бальшавіцкая палітыка ад пачатку была, насамрэч, скіраванай у іншы бок, і згортванне “беларусізацыі” ў 30-ых было запраграмавана ўжо яе пачаткам у 20-ых гг., а паміж Ленінскім развязаннем “нацыянальнага пытання” і яго “рашэннем” Сталіным супярэчнасць толькі ўдаваная, вонкавая<sup>134</sup>. Падобным жа чынам Самойла намагаецца кожны раз

---

<sup>132</sup> Суліма, *Што такое “Wyzwolenie” з беларускага пункту гледжання?*, “Наша будучыня”, субота 3-га лютага 1923, № 5, с. 2.

<sup>133</sup> Sulima, “Nowy” i “najnowszy” kurs polityki polskiej w sprawie białoruskiej, “Przegląd Wileński”, 25 listopada, № 21, s. 3.

<sup>134</sup> Ibid.

выявіць і апісаць галоўную пачуццёвую інтэнцыянальнасць, што стаіць за канкрэтным палітычным рашэннем ці сацыяльнай падзеяй і менавіта на ўзроўні гэтай кіроўнай эмоцыі ён выносіць сваё рашэнне аб іх гістарычным значэнні і будучым лёсе.

У свой час, у лісце да А. Блока Самойла назваў свой літаратурна-знаўчы метада *сацыялагічным аналізам пачуццяў*<sup>135</sup>, зазначыўшы таксама, што *як сацыёлаг* заўжды намагаўся ўхапіць *ледзь улоўныя лініі “трансімдывідуальнага”*<sup>136</sup>. Як бачым, Самойла не адмаўляецца ад гэтага метаду і ў наступны перыяд сваёй творчасці, і, нават, пашырае яго на палітычную і гістарычную сферы. На першы погляд, самаатэстацыя беларускага мыслара гучыць, прынамсі, парадаксальна: што можа быць сацыяльнага, і, адпаведнага, сацыялагічнага, а тым болей “трансімдывідуальнага” ў пачуццях – найбольш прыватнай, партыкулярнай і суб’ектыўнай мадальнасці чалавечага быцця? Але ж Самойла перакананы: менавіта пачуцці ў іх архетыпічнай аснове – г.зн. як ачышчанае ад эмпірычнай канкрэтыкі інтэнцыянальнае ўтрыманне аб’екта-архетыпа, ці суб’екта-архетыпа: каханне да Жанчыны (Жанчыны-Мадоны і Жанчыны-блудніцы<sup>137</sup>), любоў Маці да Дзіця, нянавісць да Ворага, аптымізм як “рэлігійна-радаснага ўняцце свету” – і ёсць тым абшарам “кагерэнцыі”, дзе зліваюцца, знітоўваюцца ў адзінае, над-асабовае цэлае адзінкавыя чалавечыя волі. І менавіта гэтакім зліццём і нітаваннем і з’яўляюцца культура, дзяржава. *Культура ёсць сістэма пабожнасцяў* (благоговений)<sup>138</sup> – услед за С. Булгаковым паўтарае Самойла. У “слоўніку” Самойлы гэта азначае: сацыяльныя інстытуты і культурна-гістарычныя падзеі гэта своеасаблівыя месцы *sensus communis*, агульнага пачуцця – кропкі супадзення, змыкання і злучэння індывідуальных эмоцый у агульную над-асабовую эмоцыю, і, перш за ўсё, у пабожнае “так” свайму (беларускаму, да прыкладу) сусвету, паўтарэнне ў множнасці асабістых досведаў боскага “і ўбачыў Бог, што гэта добра”. У напаўмістычным акце беларусы (пяройдзем да канкрэтыкі) мусяць аднойчы *прачнуцца ранкам у сваёй краіне*<sup>139</sup> – ва ўласным беларускім сусвеце, з расхінутым даляглядам, аднолькава, наўсцяж азораным жыццесцвярджальным

<sup>135</sup> М.А. Файнберг, *Письма к Блоку...*, с. 156.

<sup>136</sup> Тамсама, с. 158.

<sup>137</sup> В. И. Самойло, *Александр Блок...*, с. 40–66.

<sup>138</sup> СУЛІМА, “*Гэтым пераможаш!*”..., с. 64.

<sup>139</sup> Валянцін Акудовіч, *Прачнуцца ранкам у сваёй краіне: збор тэкстаў*, Вільня, Логвінаў, 2015.

святлом<sup>140</sup>. Пакуль жа беларусы жылі толькі ў “пазычаным” свеце: “польскага” касцёлу і “расійскай” улады, “руская паэзіі” і “польскай думкі” і д.п. Іх уласным, асабістым былі толькі туга па страчанаму і непрыманне чужога.

Менавіта ў гэтым пункце, яшчэ да выкрыцця яе сапраўднай істы падчас гадзіны ісціны Рыжскага міру, “польская” і “руская” любоў да Беларусі зняпраўдзілі сябе. Няхай вуснамі саміх лепшых сваіх прадстаўнікоў “Польшча” і “Расія” спавядаліся ў замілаванні “Белай Руссю” і “Літвой”, але гэта было замілаванне нястачай, адсутнасцю, недахопам, замілаванне “прастатой” і “натуральнасцю” беларускага жыцця, сантыментам да журбы і суму разлітаму па сэрцах беларусаў і ў самім беларускім краявідзе<sup>141</sup>. “Польшча” і “Расія” ніколі не ведалі ў стаўку да Беларусі тае *запраўднае любві, што дае новыя магчымасці росту, развіцця, расшырэння маеі самастойнай істоты*<sup>142</sup>.

Запраўдная любоў павінна зрабіць яшчэ адзін, ужо апошні, крок: настолькі ўваскрасіць свой жывы прадмет, каб ён не патрабаваў ужо, больш, гэтак кажучы, пастаяннага дапыву звонку гэтай уваскарашаючай цудатворнай сілы, без якой ізноў пачыналі-б вянуць і тухнуць святло і радасць унутры і вонках яго<sup>143</sup>.

Гэтага-ж беларусы вымагаюць і чакаюць ад сваіх палітычных прыяцеляў з Усходу і Захаду: памагайце так, каб вашая дапамога была нам як найхутчэй няпатрэбна<sup>144</sup>.

Сакрэт жа таго, як ім “прачнуцца ранкам у сваёй краіне”, Самойла радзіць шукаць беларусам усё ж такі на Захадзе. У адрозненне ад Абдзіраловіча, ён разводзіць канкрэтную дадзенасць у “фенаменалагічным досведзе” беларусаў Захаду і Усходу, праз кантакт з суседнімі дзяржавамі і культурамі, і іх стоеную, сапраўдную істу. Гэтая іста палягае на прынцыпова адрозным разуменні чалавечай суб’ектыўнасці, і ў процілеглых практыках суб’ектывізацыі. *Усход кажа, што ўсе гэтыя ператварэнні жыцця, якое жывым патокам працякае скрозь нашу выбразжальную асобу, пранізваючы яе то ў аспекце зла, то ў аспекце добра, усе яны – Вытвар Прытвара, Лёсу,*

<sup>140</sup> М. Чэмер, *Верная Дачка Сонца і «Шчырай Зямелькі»*. Натальля Арсеньнева: «Пад сінім небам», Родной Гоні, Ліпень-Жнівень, 1927, кн. V, с. 35–39.

<sup>141</sup> Гл.: Суліма, *Праф. Здзехоўскі...*

<sup>142</sup> Тамсама, с. 10.

<sup>143</sup> Тамсама.

<sup>144</sup> Суліма, *Што такое «Wyzwolenie» з беларускага пункту гледжання?*, “Новае жыццё”, 10-га сакавіка 1923, № 2, с. 4–5.

Богу<sup>145</sup>; Захад жа навучае, што сам чалавек не толькі можа ведаць напярод і тварыць сам для себя прыпадак, не толькі носіць свой уласны лёс у сваёй свядомай волі, не толькі сам з'яўляецца поўным сваім “начальствам” (...) зліваючы гэтак сваю маральную волю з воляй Божай, чалавек і па праву і па сваёй свядомасці стаецца сам як-быццам сваім уласным Богам<sup>146</sup>.

#### L I T E R A T U R A

- Abdziralovič Ėgnat, *Advečnym ślâham: dasledziny belaruskaga sveta‘glâdu*, Minsk 1993, (Zgukì mînuïščyny) [Абдзіраловіч Ігнат, *Адвечным шляхам: дасле-дзіны беларускага светагляду*, Мінск 1993, (Згукі мінуўшчыны)].
- Akudovič V., *Pračnissa rankam u сваёй kraïne: zbor tèkstaï, Vîl’nâ, Logvînaï*, 2015 [Акудовіч В., *Прачнуцца ранкам у сваёй краіне: збор тэкстаў*, Вільня, Логвінаў, 2015].
- Ars, *Strahì žyc’câ – drama ŭ 3 akt. F. Alâhnoviča*, “Zmagan’ne”, 4-ga studzenâ 1924, № 2 (23) [Ars, *Страхі жыцця – драма ў 3 акт. Ф. Аляхновіча*, “Змаганьне”, 4-га студзеня 1924, № 2 (23)].
- Bergman A., *Włodzimierz Samojło-Sulima wobec kwestii białoruskiej w Polsce międzywojennej*, “Przegląd Historyczny” 74 (1983), nr 4.
- Čèmer M., *Vernaâ Dačka Sonca i “Ščyraj Zâmel’ki”*. Natal’lâ Arsen’neva: “Pad sinim nebam”, *Rodnoj Gonì, Lîpen’-Žniven’*, “Kalosze” 1927, kn. V; Verasen’-Kastryčnik, 1927, kn. VI [Чэмер М., *Верная Дачка Сонца і “Шчырай Зямелькі”*. Натальля Арсеньнева: “Пад сінім небам”, Родной Гоні, Ліпень-Жнівень, “Калоссе” 1927, кн. V; Верасень-Кастрычнік, 1927, кн. VI].
- Čèmer Ul., *Hvedar İvanavič Šalâpin*, “Kalosze”, 1938, kn. 2 (15) [Чэмер Ул., *Хведар Іванавіч Шаляпін*, “Калоссе”, 1938, кн. 2 (15)].
- Čèmer Uladzimer, *Vâlîkî skarb našaj staras’veščyny (750 ugodkî “Slova ab palku İgaravym”)*, “Kalos’së”, kn. 2(15) 1938; kn. 3(16) 1938; “Kalos’së”, kn. 4(17) 1938 [Чэмер Уладзімер, *Вялікі скарб нашай старасьвеччыны (750 угодкі «Слова аб палку Ігаравым»)*, “Калосьсе” 1938, кн. 2(15); кн. 3(16); кн. 4(17)].
- Fajnberg M. A., *Pis’mâ k Bloku V.I. Samojlo*, [v:] Literaturnoe nasledstvo, Moskva 1993, t. 92, kn. 5 [Файнберг М. А., *Письма к Блоку В.И. Самойло*, [в:] *Литературное наследство*, Москва 1993, т. 92, кн. 5].

<sup>145</sup> СУЛІМА, “Гэтым пераможаш!”..., с. 16–17.

<sup>146</sup> Тамсама, 17.

*Filozofja czy fantazja?*, “Przegląd Wileński”, 24 lutego 1924, nr 4.

Heidegger M., *Die Grundbegriffe der Metaphysik Welt – Endlichkeit – Einsamkeit* (Wintersemester 1929/30), [in:] Hrsg. von Friedrich-Wilhelm von Herrmann 3. Auflage 2004 (6.–9. Tausend).

Нісчэ F., *Tak skazaŭ Zaratustra: Knìga ŭsìm i nìkomu*, Per. z nàm. movy V. Sëmuha, Minsk 1994 [Нішпэ Ф., *Так сказаў Заратустра: Кніга ўсім і нікому*, пер. з ням. мовы В. Сёмуха, Мінск 1994].

Privatissimus, *Unija w przeszłości i przyszłości*, “Przegląd Wileński”, 28 kwietnia 1929, № 7–8; 16 maja 1929, № 9; 31 maja 1929, № 10.

S. *Aznaki prac’vârëžannâ*, “Zmagan’ne”, 13-ga studzenâ 1924, № 5 (26) [С. *Азнакі прац’варэжання*, “Змаганьне”, 13-га студзеня 1924, № 5 (26)].

S. Suvorov, *Osnovaniâ social’noj filosofii*, [w:] *Filosofskij sbornik: Očerki po filosofii marksizma*, Moskwa, Zveno, 1910 [С. Суворов, *Основания социальной философии*, [в:] *Философский сборник: Очерки по философии марксизма*, Москва, Звено, 1910].

S., *M-r Iung paehaŭ damoŭ*, “Zmagan’ne”, 28-ga lïstapada, 1923, № 11 [С., *M-r Iung paehaŭ damoŭ*, “Змаганьне”, 28-га лістапада 1923, № 11].

S., *Vyniki vybaraŭ u Anglii*, “Zmagan’ne”, 12-ga snežnâ, 1923, № 17 [С., *Вынікі выбараў у Англіі*, “Змаганьне”, 12-га снежня 1923, № 17].

S., *Ĭ. A. Grynevich. Navuka s’pevu. (Pravily i praktyka)*, Vil’nâ, 1923, “Zmagan’ne”, 11-ga listapada 1923, № 5 [С., *І. А. Грыневіч. Навука сьпеву. (Правілы і практыка)*. Вільня 1923, “Змаганьне”, 11-га лістапада 1923, № 5].

S., *Mikalaj Rëryh*, “Kalosze”, 1937, kn. 4(13) [С., *Мікалай Рэрых*, “Калоссе”, 1937, кн. 4(13)].

S., *Novyâ vybary ŭ Anglii*, “Zmagan’ne”, 5-ga snežnâ 1923, № 14 [С., *Новыя выбары ў Англіі*, “Змаганьне”, 5-га снежня 1923, № 14].

S., *Pâtý god “Vërsal’skaj Eŭropy”*, “Zmagan’ne”, 1-ga studzenâ 1924, № 1 [С., *Пяты год “Вэрсальскай Эўропы”*, “Змаганьне”, 1-га студзеня 1924, № 1].

S., *Radavy “čyrvonec” i pol’ski “zloty”*, “Vol’ny S’câg”, pâtnica, 5-ga kastryčnika, 1923, № 16 [С., *Радавы “чырвонец” і польскі “zloty”*, “Вольны Сыцяг”, пятніца, 5-га кастрычніка 1923, № 16].

S., *Francuskîâ i angel’skîâ pigul’ki ad zemlâtrasen’nâ*, “Zmagan’ne”, 23-ga snežnâ, 1923, № 21 [С., *Французскія і ангельскія пігулькі ад землятрасеньня*, “Змаганьне”, 23-га снежня 1923, № 21].

S., *Ci razumeuŭ*, “Vol’ny s’câg”, pâtnica, 7-ga verasnâ 1923, № 6 [С., *Ці разумеюць*, “Вольны сыцяг”, пятніца, 7-га верасня 1923, № 6].

Samojla U., *Vybranae*, Minsk, 2017, (Bibliâtëka Bac’kaŭščyny. Spadčyna: agledziŭny; kn. 34) [Самойла У., *Выбранае*, Мінск 2017, (Бібліятэка Бацькаўшчыны. Спадчына: агледзіны; кн. 34)].

Samojlo V. I., *Aleksandr Blok: osnovnye motivy poëzii*, [v:] *Tumany: sbornik*, Minsk, Parovaâ tipolitografiâ B. I. Solomonov, 1909 [Самойло В. И., *Александр Блок: основные мотивы поэзии*, [в:] *Туманы: сборник*, Минск, Паровая типолитография Б. И. Соломонов, 1909].

Sevâryniec Ganna, *Gëtak peramožam. Vybranyâ tvory Uladzimira Samojly ŭ seryi "Spadčyna: agledžyny"*, [online], <http://budzma.by/news/hetak-pyeramozha-m-vybranyya-tvory-uladzimira-samojly-w-syeryi-spadchyna-ahlyedziny.html>. [Севярынец Ганна, *Гэтак пераможам. Выбраныя творы Уладзіміра Самойлы ў серыі "Спадчына: агледзіны"*, [online], <http://budzma.by/news/hetak-pyeramozham-vybranyya-tvory-uladzimira-samojly-w-syeryi-spadchyna-ahlyedziny.html>, (доступ: 27.07.2018)].

Sulima Uladzimer, *Pis'mo u Rëdkacyû*, "Naša Praca", 22 kastryčnika 1927, № 7 [Суліма Уладзімер, *Пісьмо ў Рэдкацыю*, "Наша Праца", 22 кастрычніка 1927, № 7]

Sulima, "Cor ardens" (K. Svaâk. "Maâ lira". Vil'nâ. 1924 g.), "Syn belarusa", pâtnica, 15-ga žniŭnâ 1924, № 27; 17-ga žniŭnâ 1924, № 28; 20-ga žniŭnâ 1924, № 29; 22-ga žniŭnâ 1924, № 30; 24 žniŭnâ 1924, № 31 [Суліма, "Cor ardens" (К. Сваяк. "Мая ліра". Вільня. 1924 г.), "Сын беларуса", пятніца, 15-га жніўня 1924, № 27; 17-га жніўня 1924, № 28; 20-га жніўня 1924, № 29; 22-га жніўня 1924, № 30; 24 жніўня 1924, № 31].

SULIMA, "Gëtyŭ peramožaš!" (Narysy krytyčnaga optymizmu), [u:] *Zahodnââ Belarus': zbornik gramadskaj mysli, navuki, literatury, mastactva Zah. Belarusi, Vil'nâ: vydanne Belaruskaga vydaveckaga tavarystva*, 1923 [Кніжка 1] [СУЛИМА, "Гэтым пераможаш!" (Нарысы крытычнага оптымізму), [у:] *Заходняя Беларусь: зборнік грамадскай мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Зах. Беларусі*, Вільня: выданне Беларускага выдавецкага таварыства, 1923 [Кніжка 1].

Sulima, "Dva Obsty ŭ adnëj galave" (*Sproba dyâgnoza nejkae nâčuvanae hvaroby*), "Vol'ny S'câg", 10-ga kastryčnika 1923, № 18, s. 2–3; 12-ga kastryčnika, 1923 g. № 19 [Суліма, "Два Обсты ў аднэй галаве" (*Спроба дыягноза нейкае нячуванае хваробы*), "Вольны Сыцяг", 10-га кастрычніка 1923, № 18; 12-га кастрычніка 1923, № 19].

Sulima, "Kryvič", "Golas Belarusa", 22 lûtaga 1924, № 3 [Суліма, "Крывіч", "Голас Беларуса", 22 лютага 1924, № 3].

Sulima, *Belaruskì klûb u Pol'skìm Sojme*, "Novae Žyc'cë", 22-ga krasavika 1923, № 7; 27-ga krasavi, 1923, № 8; 1-ga traŭnâ, 1923, № 9; 6-ga traŭnâ, 1923, № 10 [Суліма, *Беларускі клуб у Польскім Соіме*, "Новае Жыццё", 22-га красавіка 1923, № 7; 7-га красавіка 1923, № 8; 1-га траўня 1923, № 9; 6-га траўня 1923, № 10].

Sulima, *Z "Gaspadarstva kветak vasil'ka i praleski" na zavaâvan'ne mesta*, "Zmagani'ne", 28-ga kastryčnika 1923, № 1; 1-ga listapada 1923, № 2 [Суліма, *З "Гаспадарства кветак васілька і пралескі" на заваяваньне места*, "Змаганьне", 28-га кастрычніка 1923, № 1; 1-га лістапада 1923, № 2]

“Змаганьне”, 28-га кастрычніка 1923, № 1, с. 2–3; 1-га лістапада 1923, № 2].

Sulima, *Próf. Zdzehoŭski ab belaruskaj dušy: [prof. Zdziechowski. Władysław Syrokomla. Pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej. Wilno, 1924 g.]*, Vil'nâ, vydanne gazety “Zmaganne”, 1924 [Суліма, *Праф. Здзехоўскі аб беларускай душы: [prof. Zdziechowski. Władysław Syrokomla. Pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej. Wilno, 1924 g.]*, Вільня, выданне газеты “Змаганьне”, 1924].

Sulima, *Šlâham katastrofaŭ (Susvetnae značénne âponskae katastrofy)*, “Vol’ny s’câg”, nâdzela, 30-ga verasnâ 1923, № 14; pâtnica, 5-ga kastyčnika, 1923, № 16 [Суліма, *Шляхам катастрофаў (Сусветнае значэнне японскае катастрофы)*, Вольны сыяг, нядзеля, 30-га верасня 1923, № 14; пятніца, 5-га кастрычніка 1923, № 16].

Sulima, *Što takoe “Wyzwolenie” z belaruskaga punktu gledžannâ?*, “Naša budučynâ”, subota 20-ga studnâ 1923, № 3; subota 27-ga studnâ 1923, № 4; subota 3-ga lûtaga 1923, № 5; serada, 14-ga lûtaga 1923, № 6; “Novae žyccë”, 10-ga sakavîka 1923, № 2; 24-ga sakavîka 1923, № 4 [Суліма, *Што такое “Wyzwolenie” з беларускага пункту гледжання?*, “Наша будучыня”, субота 20-га студня 1923, № 3; субота 27-га студня 1923, № 4; субота 3-га лютага 1923, № 5; серада, 14-га лютага 1923, № 6; “Новае жыццё”, 10-га сакавіка 1923, № 2; 24-га сакавіка 1923, № 4].

Sulima, *“Nowy” i “najnowszy” kurs polityki polskiej w sprawie białoruskiej*, “Przegląd Wileński”, 27 września 1931, № 17; 1 października 1931, № 18; 25 października 1931, № 19; 8 listopada 1931, № 20; 25 listopada 1931, № 21; 6 grudnia 1931, № 22; 20 grudnia 1931, № 23.

Sulima, *Nos i tabakiera (Refleksje mieszkańca zaścianka)*, “Przegląd Wileński” 1931, № 8–9, Wilno, 24 kwietnia 1931.

Vindel’band V., *Prelûdii: filofsfskie stat’i i reči*, Moskva, Kučkovo pole, Giperboreâ, 2007, (Kanon filosofii) [Виндельбанд В., *Прелюдии: философские статьи и речи*, Москва, Кучково поле, Гиперборея, 2007, (Канон философии)].

## S U M M A R Y

### PHILOSOPHY OF “CRITICAL OPTIMISM” OF ULADZIMIR SAMOJLO

The article discusses Uladzimir Samojlo (Sulima) as a philosopher. So formulated a theme requires the proofs that Samojla should be regarded a philosopher. Although there is only one philosophical essay “Hetym pieramožaŭ!” (“In this sign you will conquer!”) and the rest of his legacy consists mainly of journalistic texts, the author of the article is convinced that Samojla was a philosopher by vocation as well as by the style of thinking. It is manifested in specific movements of his thought, and especially in the inner unity of everything that was written. A single

worldview permeates all his texts. His worldview can be described as a version of personalism: only individuals have to be recognized as truly existing, the rest of the reality is in the process of constant change. This is the topic of the first part of this article. Despite this unity of Samojła's worldview, one cannot find a complete exposition of his thoughts. Samojła's writings are characterized by conceptual "untidiness". This is the theme of the second part of the article. Finally, in the third part on the example of one empirical problem the way Samojła's philosophical and metaphysical beliefs, his characteristic style and type of philosophical thinking which express their heuristics and shortcomings is presented. Consequently, the "dilemma of Abdzirali" – the main problem of the intellectual life of interwar Western Belarus has been chosen. The author of the article asks the question Samojła: the West or the East? Where should Belarus look for its place: in the West, or in the East?

**Key words:** Uladzimir Samojło-Sulima, "Hetym pieramożaś!" ("In this sign you will conquer!"), the history of Belarusian philosophy, critical optimism.

## STRESZCZENIE

### FILOZOFIA „KRYTYCZNEGO OPTYMIZMU” WŁODZIMIERZA SAMOJŁO

Artykuł poświęcony jest Włodzimierzowi Samojło-Sulime – filozofowi. Takie sformułowanie tematu wymagało przede wszystkim udowodnienia, że Samojłę naprawdę należy uważać za filozofa. Pomimo tego, że oprócz znanego eseju „Hetym pieramożaś!” („In hoc signo vinces!”), reszta jego spuścizny składa się głównie z dziennikarstwa, autor artykułu uważa, że Samojło był filozofem – przez swoje powołanie, przez swój charakterystyczny styl myślenia. Przejawia się to w jego charakterystycznym myśleniu, a zwłaszcza w wewnętrznej jedności wszystkiego, co napisał. Jego teksty przenika jeden światopogląd, który charakteryzujemy jako wersję personalizmu: tylko jednostki muszą być uznane za naprawdę istniejące, reszta rzeczywistości jest w trakcie ciągłych zmian. To jest temat pierwszej części tego artykułu. Mimo tej jedności światopoglądu Samojło nigdzie nie znalazł kompletnej prezentacji swoich myśli, jego teksty charakteryzuje pewien konceptualny „nieporządek”. Druga część artykułu poświęcona jest przyczynom wewnętrznym, które nie pozwoliły Samojłowi przedstawić swoich poglądów w systematycznej, akademickiej formie. W trzeciej, ostatniej części wykorzystując konkretny problem empiryczny pokazano, w jaki sposób filozoficzne i metafizyczne przekonania Samojły, jego charakterystyczny styl i typ myślenia filozoficznego wyrażają swoją heurystykę i braki. W związku z tym wybrano „dylemat Abdzirali” – główny problem na Białorusi Zachodniej, i – postawiono pytanie: Samojło: Zachód czy Wschód? Gdzie Białoruś powinna szukać swojego miejsca i swojego powołania: na Zachodzie, czy na Wschodzie?

**Słowa kluczowe:** Włodzimierz Samojło-Sulima, „Hetym pieramożaś!”, historia białoruskiej filozofii, optymizm krytyczny.